

Koe & Wij

clm

**Weidegang in Nederland
anno 2008**

Eindmeting Koe & Wij

Weidegang in Nederland anno 2008

Eindmeting Koe & Wij

Erik van Well

Frits van der Schans

CLM Onderzoek en Advies BV

Culemborg, mei 2008

CLM 679 - 2008

Inhoud

Samenvatting

1 Inleiding	1
2 Resultaten	5
2.1 Schets respondenten en bedrijfskenmerken	5
2.2 Huidige stand van zaken beweiding	12
2.2.1 Wel of niet beweiden?	12
2.2.2 Kenmerken melkveebedrijven MET beweiding	17
2.2.3 Kenmerken melkveebedrijven ZONDER beweiding	20
2.3 Meningen over beweiding	23
2.4 Houding	24
2.5 Persoonlijke waarden	27
2.6 Bekendheid en nut van het project Koe & Wij	28
3 Conclusies en aanbevelingen	31
3.1 Inleiding	31
3.2 Conclusies eindmeting ten opzichte van nulmeting	33
3.3 Aanbevelingen	35
Bijlage 1 Vragenlijst	37
Bijlage 2 Ondernemerstypen	47
Bijlage 3 Resultaten van stellingen	49

Samenvatting

De Nederlandse melkveehouders houden gedurende de zomerperiode steeds vaker hun melkkoeien op stal. Minder beweiding en minder koeien in de wei zijn vanuit diverse invalshoeken (zoals het welzijn van het dier, de aantrekkelijkheid van het landschap, de emissie van ammoniak en het imago van de melkveehouderij) niet gewenst. Het project Koe & Wij werkt aan een sectorbrede bewustwording van het belang van weidegang en enthousiasmeert melkveehouders voor weidegang door het bieden van technische en economische oplossingen voor knelpunten bij weidegang. Het effect van het project Koe & Wij is gemonitord middels een nulmeting bij de start en een eindmeting na afloop. Doel van deze eindmeting is:

- de verandering (voorjaar 2008 ten opzichte van zomer 2006) van bewustzijn, houding en gedrag van melkveehouders ten aanzien van weidegang vast te leggen;
- inzicht in de (spreiding van) persoonlijke waarden van melkveehouders;
- inzicht krijgen in de resultaten van het project Koe & Wij voor een beoordeling van de effectiviteit van het project;
- ideeën en suggesties voor de invulling van een eventueel vervolgproject.

Dit is de rapportage van de eindmeting welke CLM Onderzoek en Advies in het kader van het project Koe & Wij heeft uitgevoerd. Deze eindmeting is uitgevoerd middels een telefonische enquête onder een representatieve groep van 600 melkveehouders verdeeld over het gehele land. Hieronder volgen de belangrijkste resultaten met conclusies.

1. De trend naar permanent opstallen lijkt in 2007 omgebogen naar stabilisatie.

Dit uit zich door:

- Ongeveer gelijk aantal bedrijven met weidegang (87% van de bedrijven met weidegang in 2006, 88% begin 2008);
- Afnemende verwachting van percentage opstallers in 2016 (17% tot 28% geschat in 2006, 11% tot 24% geschat in 2008);
- Gelijk blijvend aantal koeien krijgt weidegang (17% van de melkkoeien blijft permanent op stal in zowel 2006 als 2007 en de verwachting is dat dit 56% (was 57%) van de melkkoeien is in 2016);
- Koeien worden iets meer dagen per jaar (181 tegen 176), maar minder uren per dag geweid (11 uur in plaats van 12 uur).

Overigens is bij (een deel van) deze ontwikkelingen waarschijnlijk sprake van een jaareffect. Of deze ontwikkelingen in de komende jaren ook zullen doorzetten is onduidelijk.

2. De verschillen in beweiding tussen de regio's en bedrijfstypes zijn groot.

- De 'gemiddelde' melkveebedrijven in de vier regio's verschillen aanzienlijk van elkaar. In regio Zuid zijn relatief veel bedrijven met veel melkquotum en met weinig grond. Daar tegenover staat regio West waar de bedrijven gemiddeld veel minder melkquotum hebben, maar relatief veel grasland;
- In regio Zuid staan veel meer koeien permanent op stal (23% van de bedrijven met melkkoeien, 27% van de koeien) dan in regio West (2% van zowel bedrijven als koeien). Het is opvallend dat in alle regio's behalve

Noord het percentage bedrijven met de koeien permanent op stal nu iets lager is dan bij de nulmeting. In regio Noord stond in 2006 12% van de koeien permanent op stal en dat is in 2007 toegenomen tot 16%. De enorme schaalvergroting in Noord Nederland kan hier een oorzaak van zijn.

- Het aantal uren beweiding per dag (in 2007 gemiddeld 11 uur per dag) verschilt sterk per regio. Koeien die weiden lopen gemiddeld 2063 uur per jaar buiten. Het minste weidegang krijgen de koeien in regio Zuid (1587 uur per jaar) en het meeste in regio West (2522 uren).

3. Beweiding is ook onder moeilijke omstandigheden mogelijk.

Bedrijven met een groot melkquotum, een hoge melkproductie per koe, gering percentage beweidbaar grasland, grote koppel en/of melkrobot houden vaker dan gemiddeld de melkkoeien permanent op stal. Toch blijkt ook op deze bedrijven beweiding goed mogelijk. Ten opzichte van 2006 lijkt een melkproductie van boven de 9000 kg per koe minder een beperking bij beweiding. Een kleine huiskavel vormt juist een grotere beperking.

Melkveehouders weiden hun melkkoeien op:

- 67% van de bedrijven met meer dan 750.000 kg quotum (was 66%);
- 79% van de bedrijven met een melkproductie meer dan 9000 kg per koe (was 69%);
- 45% van de bedrijven met minder dan 20% beweidbaar grasland (was 53%);
- 63% van de bedrijven met meer dan 110 koeien (was 67%);
- 61% van de bedrijven met een melkrobot (was 50%).

4. De beleving van melkveehouders ten aanzien van beweiding is sterk verschillend.

- Beweiders vinden dat de koe in de wei essentieel is voor een aantrekkelijk landschap (92%), opstallers zijn hiervan duidelijk minder overtuigd (55%, was in nulmeting 73%).
- Opstallers vinden minder dan in de nulmeting dat het verdwijnen van de koe uit de wei het imago van de sector verslechtert (48% eens tegen 60% in de nulmeting).
- Ook beweiders zijn wat minder stellig geworden over permanent opstallen. Op de stelling 'het laatste wat ik wil is jaarrond opstallen' antwoordde 60% 'eens' tegen 72% in de nulmeting.
- Eensgezind zijn beweiders en opstallers in hun toegenomen overtuiging (van 52% naar 66%) over het feit dat het afschaffen van de melkquotering zal leiden tot minder weidegang.
- Opvallend is overigens de omslag in het denken over weidemelk; in de nulmeting, vlak voordat Campina haar weidemelk aankondigde, vond 56% van de beweiders en 17% van de opstallers dat hun melkverwerker weidemelk zou moeten aanbieden. Nu, na de introductie door zowel Campina als Friesland Foods geven respectievelijk 83% en 60% van de beweiders en opstallers aan het goed te vinden dat weidemelk wordt aangeboden.
- In de overige beleving is weinig veranderd; de perceptie van aanwezige kennis en informatie is voor een deel nog steeds onjuist.

5. Persoonlijke waarden van de melkveehouder spelen een belangrijke rol bij het maken van keuzes op het bedrijf.

- In de nulmeting kwamen persoonlijke keuzes als mogelijk relevant naar voren in het onderzoek. In Koe & Wij is daarom aanvullend onderzoek gedaan naar dit onderwerp. In deze eindmeting wordt de verdeling van verschillende typen ondernemers, zoals ze uit dit onderzoek naar voren kwamen, getoetst.
- Relatief veelvoorkomend zijn de genietende en de traditionele ondernemer (ieder 33% van alle melkveehouders). Minder vaak voorkomend zijn de zakelijke en overtuigde ondernemer (respectievelijk 21 en 14%). Opvallend is dat in de regio Oost minder zakelijke, maar meer traditionele ondernemers voorkomen, in Zuid meer overtuigde ondernemers.
- Overigens lijken de persoonlijke waarden in dit onderzoek niet direct invloed te hebben op weidegang.

6. Het project Koe & Wij is bekend en wordt in het algemeen positief gewaardeerd.

- Het project Koe & Wij geniet een grote naamsbekendheid. 88% van de melkveehouders zegt (de naam van) het project te kennen.
- De vakpers blijkt het grootste bereik te hebben onder melkveehouders; 70% van de melkveehouders die Koe & Wij kennen hebben artikelen in deze pers gelezen over het project.
- Voor een kleine 20% van de ondernemers heeft het project bijgedragen aan betere informatie, een bewustere keuze of zelfs een andere keuze rondom weidegang.
- 74% van de melkveehouders vindt het (een beetje of heel) belangrijk dat LNV geld besteedt aan bewustwording rondom weidegang.

1 Inleiding

De Nederlandse melkveehouders houden gedurende de zomerperiode steeds vaker hun melkkoeien op stal. Minder beweiding en minder koeien in de wei zijn vanuit diverse invalshoeken (zoals het welzijn van het dier, de aantrekkelijkheid van het landschap, de emissie van ammoniak en het imago van de melkveehouderij) niet gewenst. In het project Koe & Wij¹ is de afgelopen 2 jaar gewerkt aan een sectorbrede bewustwording van het belang van weidegang en zijn melkveehouders geënthousiasmeerd voor weidegang door het bieden van technische en economische oplossingen voor knelpunten bij weidegang.

Oorspronkelijke doelen van Koe & Wij:

- Melkveehouders maken een bewuste afweging en keuze voor wel of niet beweiden.
- Kennis genereren en overdragen naar veehouders binnen en buiten de praktijkgroepen.
- Veehouders enthousiasmeren voor weidegang door het bieden van technische en economische oplossingen voor knelpunten bij weidegang en aandacht voor de maatschappelijke kant van weiden.

Na de resultaten van de nulmeting zijn de missie, ambitie en doelen voor 2007 en 2008 nader gespecificeerd.

Missie en ambitie: Grote groep ondernemers (5000) maakt voor de toekomst een afweging tussen weiden en/of opstallen, op basis van een afweging van economie, arbeid, maatschappelijke en persoonlijke waarden.

Doel: Het project Koe & Wij prikkelt ondernemers om na te denken en af te wegen, en helpt ondernemers bij deze afweging door het overdragen van kennis en ervaringen uit Praktijkgroepen en door het faciliteren van gesprek en discussie bij ondernemers in de sector.

Uit de nulmeting leken persoonlijke waarden van melkveehouders een belangrijke rol te spelen bij de keuze voor weiden of opstallen. Om daar meer inzicht in te krijgen en om daarmee de communicatie vanuit het project gericht te kunnen laten doen, is een aanvullend onderzoek naar de persoonlijke waarden uitgezet. Uit dit onderzoek is een typering van melkveehouders naar voren gekomen. De verdeling van melkveehouders over die typering wordt bij deze eindmeting getoetst.

Doel van de eindmeting

Het effect van het project Koe & Wij wordt geëvalueerd door de resultaten van een eindmeting bij de afronding van het project naast de resultaten van een nulmeting bij de start van het project te leggen.

¹ Het project Koe & Wij wordt in opdracht van het ministerie van LNV uitgevoerd door ASG, LTO-projecten, DLV, NMI en CLM.

De eindmeting wordt gebruikt om:

- de verandering (voorjaar 2008 ten opzichte van zomer 2006) van bewustzijn, houding en gedrag van melkveehouders ten aanzien van weidegang vast te leggen;
- inzicht in de (spreiding van) persoonlijke waarden van melkveehouders;
- inzicht krijgen in de resultaten van het project Koe & Wij voor een beoordeling van de effectiviteit van het project;
- ideeën en suggesties voor de invulling van een eventueel vervolgproject.

Zowel de nulmeting als de eindmeting is uitgevoerd door CLM Onderzoek en Advies in het kader van het project Koe & Wij. De nulmeting beschrijft de situatie in de Nederlandse melkveehouderij in het voorjaar van 2006, de eindmeting de situatie van winter (begin) 2008. Naast een presentatie van de resultaten en conclusies op basis daarvan, worden aanbevelingen gedaan voor een eventueel vervolg op het project.

Positie van de nulmeting

Een nulmeting als basis voor een eindmeting van een communicatieproject is een lastig onderzoeksinstrument. De effecten van dit project op kennis, houding en gedrag van een melkveehouder zijn namelijk nauwelijks te isoleren van andere ontwikkelingen en processen die weidegang beïnvloeden. Een mooi voorbeeld is de nieuwe strategie van de grote zuivelconcerns om weidemelk te gaan vermarkten, die net na de nulmeting is bekend gemaakt. Het is schier onmogelijk om de effecten van het project Koe & Wij en die van de introductie van weidemelk los te koppelen.

Verder worden verandering van kennis, houding en gedrag beïnvloed door een complex samenspel van vijf factoren:

- regelgeving (bijv. het mestbeleid),
- voorzieningen (bijv. fysieke mogelijkheden op het bedrijf),
- sociale druk (bijv. de houding van veevoerleveranciers tav van beweiding),
- financiële prikkels (bijv. het wel of niet belonen van weidegang) en
- communicatie (bijv. informatie verstrekken over de mogelijkheden van beweiding ondanks fysieke beperkingen).

Om tot een effectieve kennis-, houdings- en gedragsverandering te komen kan communicatie niet geïsoleerd worden gezien van deze andere factoren. Andersom zal in het meten van het effect van het communicatieproject rekening moeten worden gehouden met andere factoren die van invloed zijn geweest op de kennis-, houdings- en gedragsverandering bij melkveehouders.

Een nulmeting geeft een goede indicatie van de huidige stand van zaken wat betreft kennis, houding en gedrag van melkveehouders ten aanzien van beweiding. De nulmeting geeft verder ook inzicht in de mogelijke factoren en processen waarop het communicatieproject Koe & Wij kan ingrijpen om de effectiviteit te vergroten. Hierbij is het wel van belang de resultaten van de nulmeting en de communicatieactiviteiten van het project in bredere samenhang te zien met de andere factoren die kennis, houding en gedrag beïnvloeden. Zoals de druk vanuit de omgeving, de invloed van het beleid, de gevolgen voor financiën en van de fysieke omstandigheden die weidegang beïnvloeden. Communicatie staat niet los van deze andere processen en het effect van communicatie kan versterkt worden als hier rekening mee wordt gehouden.

Opzet onderzoek

In dit onderzoek is een telefonische enquête uitgezet waar 600 melkveehouders verdeeld over het gehele land op hebben gereageerd. De enquête is opgesteld door CLM waarbij gebruik gemaakt is van de vragenlijst uit de nulmeting. Daarbij is ongeveer 80% van de vragen gelijk gebleven. Belangrijkste aanvullingen op de vragen uit de nulmeting zijn de vragen over ervaringen met het project en de stellingen om te komen tot een indeling in ondernemerstypen. Een klein deel van de vragen is licht aangepast. De enquête is opgenomen in Bijlage 1. In deze bijlage is aan de vraagnummers te zien of het een vraag betreft uit de nulmeting (beginneend met een V) of een aangepaste of nieuwe vraag (beginneend met NV). In dit onderzoek is deels gevraagd naar wat melkveehouders zelf doen op hun bedrijf en deels gevraagd naar de opvattingen van de melkveehouder. Juist bij opvattingen zijn geënquêteerden vaak geneigd om sociaal wenselijke antwoorden te geven. Om dit zoveel mogelijk te voorkomen is de melkveehouders gevraagd om een opvatting te formuleren (eens, oneens of geen mening) over concrete stellingen.

Steekproef en enquête

De enquête nam ongeveer 18 minuten in beslag. In het onderzoek is gekozen voor een proportionele steekproef naar regio, waarbij dezelfde regio indeling is gebruikt als die het CBS in zijn onderzoeken hanteert. De verdeling van de respondenten was:

- Noord (Groningen, Friesland en Drenthe) 150 (25%)
- Oost (Overijssel, Gelderland en Flevoland) 225 (38%)
- Zuid (Brabant en Limburg) 100 (17%)
- West (Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Zeeland) 125 (20%)

De enquête werd afgenomen door marktonderzoeksbureau R&M Matrix in Maastricht. De adressen zijn aangekocht bij adressenleverancier Prosu in Dronten waarbij als selectiecriteria 'melkveehouder met minimaal 25 melkkoeien' is gebruikt. Bij het benaderen van de melkveehouders is eerst de groep benaderd die in de nulmeting had aangegeven geen bezwaar te hebben om opnieuw benaderd te worden. Reden om deze groep opnieuw te benaderen was om inzicht te krijgen in de mate waarin hun opinie omtrent beweiding is veranderd in het afgelopen anderhalf jaar. De enquêtes zijn uitgevoerd in de periode 11 t/m 27 februari 2008 en vonden vooral overdag plaats tussen 9.00 en 18.00 uur.

De respons en non respons van de steekproef is als volgt:

	Eindmeting	Nulmeting
Bruto steekproef	1672	2993
Niet benaderd	321	1406
Infofilter	55	
Afspraken/bezet/geen gehoor	327	474
Foutief nummer	50	44
Bedrijf opgeheven	9	26
Ziek	2	3
Overleden	4	3
Vakantie	1	5
Slechthorend/spreekt geen NL	2	
Netto steekproef	901	1032
Weigering	248	315
Afgebroken gesprek	15	7
Geen melkvee	38	27
Totaal geslaagd en verwerkt	600	683²

² Het totaal aantal respondenten ligt in de nulmeting hoger dan de eerder genoemde 600. Door een fout bij R&M zijn in regio Zuid en West meer agrariërs benaderd dan nodig. In deze regio's is voor de analyse ad random het teveel aan respondenten verwijderd om een goede proportionaliteit te behouden.

Opzet enquête

De nulmeting had als doel om inzicht te verkrijgen in:

- de uitgangspositie van melkveehouders voor wat betreft hun kennis, houding en gedrag ten aanzien van weidegang vast te leggen;
- factoren die van invloed zijn op kennis, houding en gedrag ten aanzien van weidegang;
- factoren om het project te kunnen bijsturen zodat een maximaal resultaat wordt bereikt.

De eindmeting heeft als doel:

- het meten van een mogelijke houdings- of gedragsverandering onder melkvee-houders met betrekking tot beweiding;
- het inventariseren van de meningen van melkveehouders over nut en noodzaak van het project Koe & Wij;
- het inventariseren van persoonlijke waarden van weidegang.

De doelstellingen zijn in de enquête vertaald in een groot aantal vragen verdeeld over vijf blokken:

1. Achtergrondvariabelen: om verschillen tussen groepen aan te kunnen geven.
 - a. regio: Noord, Oost, Zuid en West
 - b. variabelen van de doelgroepen: kleine huiskavel, AMS, grote koppel en hoge melkproductie
 - c. leeftijd, etc.
2. Feitelijk gedrag m.b.t. beweiding: om na te gaan wat de huidige stand van zaken is m.b.t. het weiden van melkkoeien en om na te gaan hoe mening is gekoppeld aan eigen 'beweidingsgedrag'. Feitelijk gedrag verleden, veranderingsfactoren en verwacht toekomstig gedrag.
3. Persoonlijke waarden van weidegang: welke houdingsfactoren spelen een rol bij het al dan niet weiden van koeien op het bedrijf.
4. Mening over beweiding: nagaan in hoeverre melkveehouder zich bewust is van het belang van weidegang, welke positieve en negatieve oordelen melkvee-houder heeft over weidegang en hoe hij/zij eigen rol ziet in de relatie tussen weidegang- en imago. De mening wordt getoetst op de volgende onderdelen:
 - a. Maatschappelijk belang van weidegang (imago sector)
 - b. Landschap
 - c. Weidegang en arbeid
 - d. Kostprijs
 - e. Milieu (nitraat, fosfaat, ammoniak, broeikasgassen)
 - f. Dierenwelzijn, diergezondheid
 - g. Eigen invloed/verantwoordelijkheid/zeggingskracht in teruglopen beweiding.
5. Toetsen van kennis over Koe & Wij project, de 'boodschappen' uit Koe & Wij en de mening over nut en effect van het project en een mogelijk vervolg.

2 Resultaten

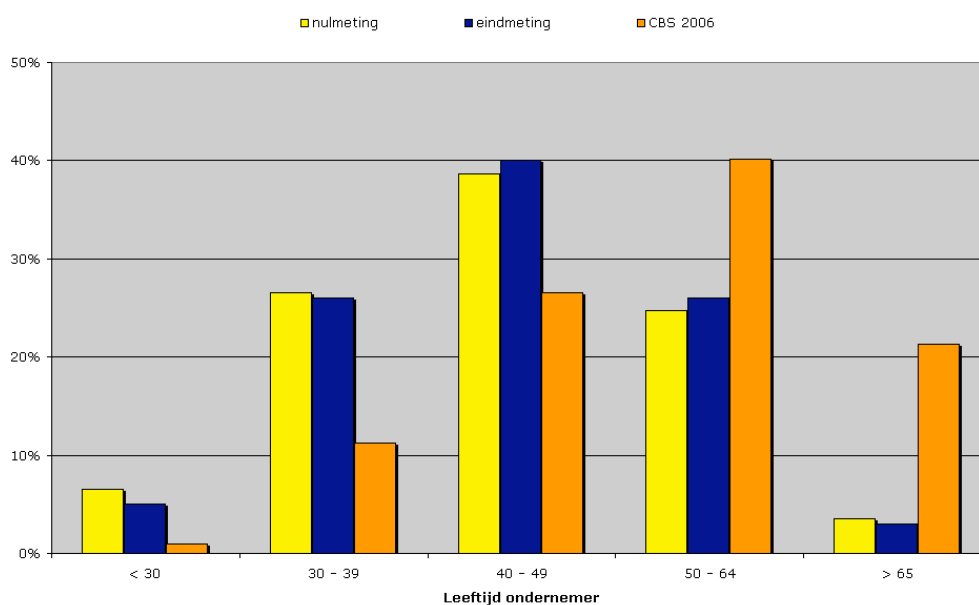
In dit hoofdstuk worden de resultaten van de enquête gepresenteerd. In 2.1 volgt een beschrijving van de respondenten en de kenmerken van hun bedrijven. Daarna volgen in 2.2 de resultaten met betrekking tot beweiding, waarin een uitsplitsing plaatsvindt naar bedrijven waar wel en geen beweiding plaatsvindt. In 2.3 staan de opvattingen van de respondenten met betrekking tot verschillende aspecten van beweiding en in 2.4 de reacties op enkele stellingen.

In 2.5 gaan we in op persoonlijke waarden van weidegang en we sluiten het hoofdstuk af met een paragraaf over de bekendheid en het nut van het project Koe & Wij.

2.1 Schets respondenten en bedrijfskenmerken

Leeftijd

De leeftijdsopbouw van de groep ondernemers die heeft meegedaan aan de enquête volgt niet dezelfde lijn als de leeftijdsopbouw onder alle agrarische ondernemers van het CBS (2006). In onze steekproef blijkt de gemiddelde leeftijd lager te liggen. Dit is mogelijk veroorzaakt doordat niet expliciet is gevraagd naar het oudste bedrijfshoofd, zoals het CBS wel doet.

Figuur 1 Leeftijd van melkveehouders in deze studie en volgens CBS.

Tabel 1 Opvolger bij ondernemers ouder dan 50 jaar (n=171)³

	Wel opvolger		Geen opvolger	
	nulmeting	eindmeting	nulmeting	eindmeting
Noord	52%	60%	28%	23%
Oost	53%	55%	29%	28%
Zuid	70%	61%	15%	23%
West	41%	56%	33%	20%
Nederland	52%	57%	28%	24%

Van de ondernemers ouder dan 50 jaar heeft 57% een opvolger, 24% heeft geen opvolger en 15% heeft misschien een opvolger. In regio West was er bij de nulmeting een serieus probleem met betrekking tot de bedrijfsopvolging; 41% van de bedrijven had een opvolger. Nu anderhalf jaar later is dat 56%. De oorzaak is niet bekend. De verschillende ontwikkelingen in de sector kunnen hieraan hebben bijgedragen.

Melkquotum

De melkveehouders is gevraagd naar de omvang van het eigen melkquotum, inclusief het quotum dat wordt geleased.

Tabel 2 Indeling in quotum klassen van melkveebedrijven in de nulmeting en de eindmeting en volgens CBS (%)

Melkquotum	Nulmeting (%) (n=600)	Eindmeting (%) (n=600)	CBS 2006 (%)	CBS 2007 (%)
Tot 200 ton	11	3	15	14
201 - 300 ton	10	8	12	11
301 - 500 ton	29	32	29	27
501 - 750 ton	33	36	44	48
Meer dan 750 ton	17	22		
Totaal	100	100	100	100

Het gemiddelde melkquotum van de respondenten is 596.271 kg (was 575.801 kg), met een laagste waarde van 90.000 kg en een hoogste van 2.140.000 miljoen kg. Door de selectie van bedrijven voor dit onderzoek (alleen bedrijven van 25 of meer melkkoeien) laat de verdeling wat meer grote bedrijven zien dan de jaarlijkse CBS land- en tuinbouwcijfers (2006).

De verdeling van het totale melkquotum in Nederland over de vier regio's laat zien dat het Nederlandse melkquotum vooral in het oosten wordt volgemolken. Daar zijn ook relatief gezien de meeste melkveebedrijven gevestigd.

Tabel 3 Gemiddelde melkquotum per bedrijf in de verschillende regio's

	Noord	Oost	Zuid	West
Gemiddeld melkquotum per bedrijf (kg)				
- nulmeting	608.392	581.710	624.248	482.763
- eindmeting	626.737	603.323	639.458	514.603

³ De categorieën 'misschien' en 'weet niet' zijn niet in deze tabel opgenomen.

Het gemiddelde melkquotum per bedrijf varieert sterk tussen de regio's. In de westelijke provincies zijn de bedrijven gemiddeld veel kleiner dan in de regio's Noord en Zuid. Hierdoor zijn in regio West half zoveel grote bedrijven (> 700.000 kg) dan in de andere regio's.

Tabel 4 Indeling van melkveebedrijven in quotumklassen in de verschillende regio's (%) (tussen haakjes de waarden uit de nulmeting)

Quotum	Noord	Oost	Zuid	West	Gemiddeld
< 300 ton	12 (14)	11 (14)	3 (6)	17 (21)	11 (14)
300 – 400 ton	10 (11)	18 (11)	11 (15)	18 (15)	15 (13)
400 – 500 ton	17 (18)	16 (19)	15 (9)	21 (30)	17 (19)
500 – 600 ton	18 (17)	17 (18)	20 (22)	18 (14)	18 (17)
600 – 700 ton	10 (13)	12 (12)	20 (20)	12 (8)	13 (13)
> 700 ton	33 (28)	27 (26)	30 (28)	15 (13)	24 (24)

Melkveestapel

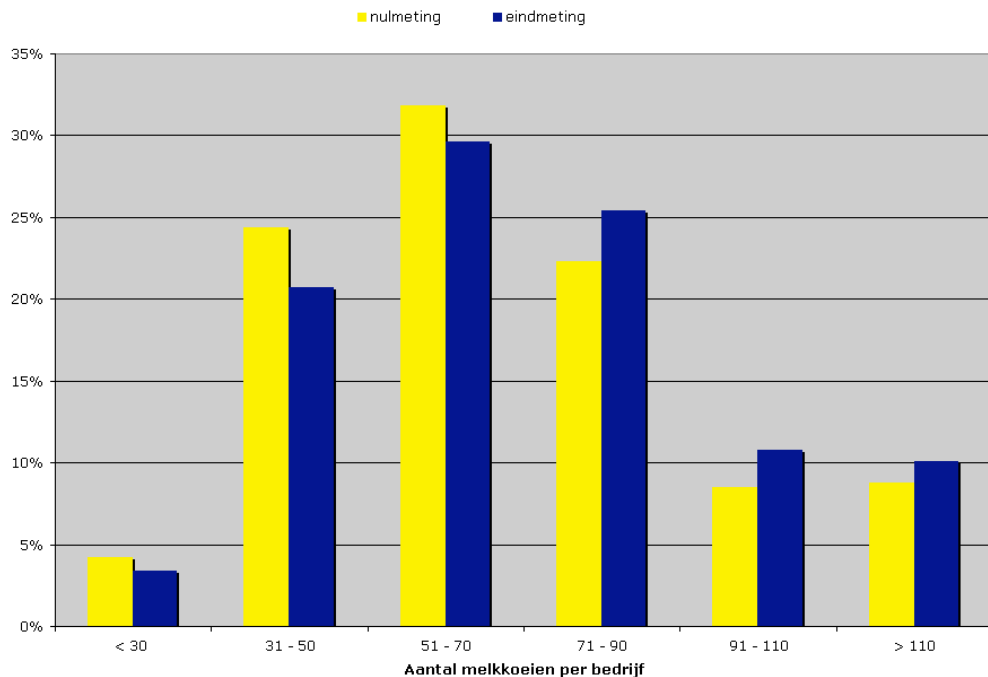
Het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf is 75 (was 71). Dat is iets hoger dan uit de meeste recente cijfers van CBS blijkt. Dit is mogelijk veroorzaakt doordat zeer kleine melkveebedrijven zijn uitgesloten van dit onderzoek. Overigens blijkt uit CBS-cijfers dat het aantal melkkoeien per bedrijf de laatste decennia sterk is toegenomen.

Tabel 5 Aantal melkkoeien op (sterk) gespecialiseerde melkveebedrijven (CBS, 2008)

Jaar	Melkkoeien per bedrijf
1975	24
1980	35
1985	41
1990	40
1995	46
2000	51
2005	61
2006	68
2007	70

Bron: Land- en tuinbouw cijfers 2008. CBS.

In dit onderzoek heeft nog slechts 2% (was 5%) van de ondervraagde melkveehouders minder dan 30 melkkoeien. Daar staat tegenover dat 10% (was 9%) van de melkveehouders meer dan 110 melkkoeien heeft.

Figuur 2 Verdeling van het aantal melkkoeien per bedrijf.

Net als bij het melkquotum zijn er bij het aantal melkkoeien per bedrijf verschillen tussen de regio's waarneembaar. In het westen heeft 69% (was 73%) van de bedrijven minder dan 70 melkkoeien. In het zuiden is dat 42% (was 52%), in het noorden 49% (was 56%) en in het oosten heeft 53% (was 62%) van de bedrijven minder dan 70 melkkoeien. Vooral in het zuiden en noorden zijn relatief veel grote melkveebedrijven.

Melkproductie per koe

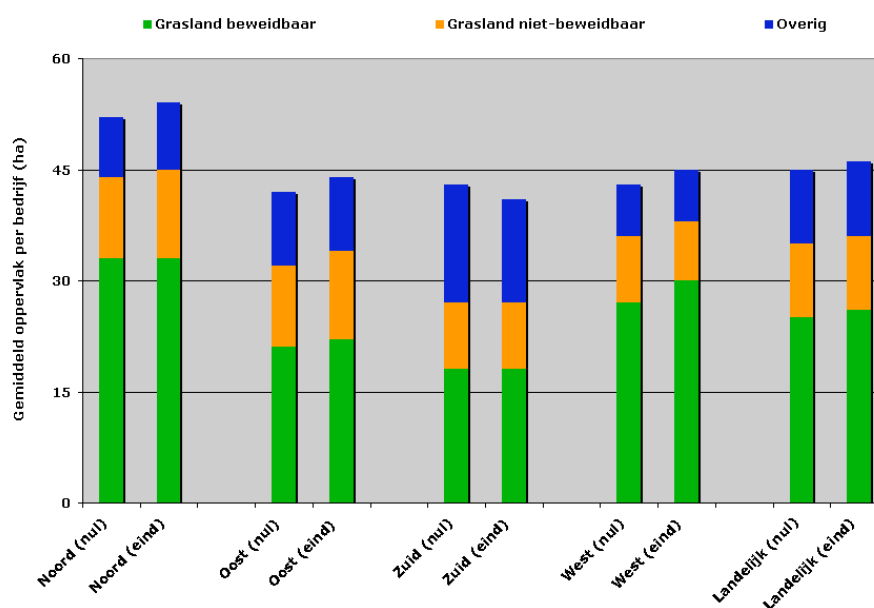
De melkproductie per koe van de geënquêteerde melkveehouders is gemiddeld 8.555 kg per jaar (was 8.265 kg) per jaar. Uit de jaarstatistiek van het NRS (1 september 2005 – 31 augustus 2006) blijkt een gemiddelde productie van 8.127 kg per jaar. Deze resultaten zijn goed vergelijkbaar.

Melkrobot

Aan de melkveehouders is gevraagd of zij met een melkrobot (automatisch melk systeem) werken. Van de 600 ondervraagden blijken 33 melkveehouders (5,5%) een melkrobot te gebruiken (was 28 melkveehouders (5%)). Dit percentage is vrijwel gelijk, mogelijk iets hoger dan de meest recente schattingen van het percentage melkveebedrijven met een melkrobot.

Grondoppervlak

De gemiddelde hoeveelheid grond in eigendom, pacht en/of huur is 46 hectare (was 45 ha) per bedrijf, waarvan gemiddeld 36 hectare (was 35 ha) grasland.

Figuur 3 Oppervlakte (beweidbaar) grasland en overige gronden in de verschillende regio's.

De bevroegde melkveehouders hebben gemiddeld 26 ha beweidbaar grasland⁴ (was 25 ha), en dat is 56% van de totale bedrijfsoppervlakte (was 55%). In haar toekomstvisie op de melkveehouderij van juni 2006 geeft de Rabobank aan dat voor een optimale beweiding het beweidbaar percentage grasland (huiskavel) circa 50% moet bedragen.

De laatste jaren is dit percentage volgens de Rabobank-studie gedaald naar circa 44% (Geertsema et al, 2006). Het percentage beweidbaar grasland is in onze studie dus nog beduidend hoger. Een mogelijke verklaring voor dit verschil ligt in het gebruik van verschillende definities. In het onderzoek van de Rabobank is gevraagd naar de oppervlakte huiskavel, terwijl in ons onderzoek is gevraagd naar het aantal hectares beweidbaar grasland.⁵

Tabel 6 Bedrijfsoppervlakte totaal en grasland in de verschillende regio's (tussen haakjes de waarden uit de nulmeting)

Regio	Gemiddeld areaal (ha)	Gemiddeld grasland (ha)	Gemiddeld beweidbaar grasland (ha)	Beweidbaar grasland, % van totaal areaal	Beweidbaar grasland, % van totaal grasland
Noord	54 (52)	45 (44)	33 (33)	61 (63%)	74 (77%)
Oost	44 (42)	34 (32)	22 (21)	51 (50%)	67 (68%)
Zuid	41 (43)	27 (27)	18 (18)	44 (42%)	67 (67%)
West	45 (43)	38 (36)	30 (27)	66 (63%)	77 (79%)
Landelijk	46 (45)	36 (35)	26 (25)	56 (55%)	71 (73%)

⁴ Beweidbaar grasland: grasland waar (naar de mening van de melkveehouder) de melkkoeien kunnen weiden.

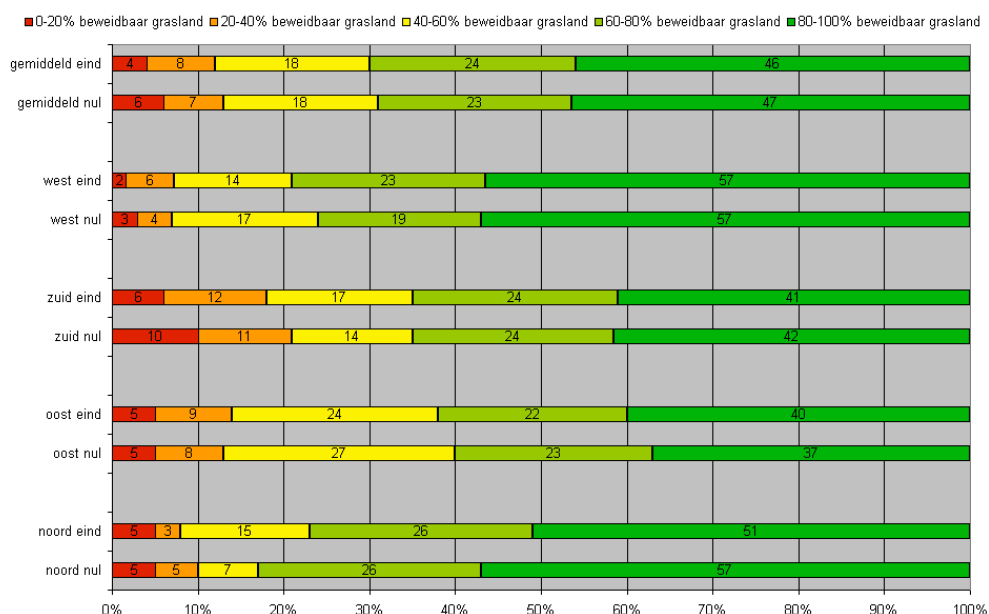
⁵ De achterliggende reden om in deze studie uit te gaan van 'beweidbaar grasland' is dat in sommige situaties de huiskavel (deels) niet beweidbaar is of een veldkavel wel beweidbaar is. In deze studie willen we weten of beperkingen in de bedrijfstructuur een rol spelen bij het weiden.

Opvallend zijn de verschillen per regio wat betreft het beweidbare grasland als percentage van het totale areaal. Vooral in het zuiden, maar ook in het oosten is het areaal beweidbaar grasland lager dan gemiddeld, en in regio West en Noord is het percentage beweidbaar grasland relatief hoog. Dit is waarschijnlijk te verklaren door verschillen in landgebruik. Zo worden in het zuiden en oosten relatief meer voedergewassen zoals snijmaïs verbouwd. Daarnaast gebruiken of verhuren melkveehouders in deze regio's een deel van hun grond, soms zelfs van de huiskavel, voor boomteelt of bollenteelt. Het beweidbaar grasland uitgedrukt als percentage van het totale grasland is minder verschillend tussen de regio's, maar ook dan blijven regio Oost en Zuid enigszins achter.

Tabel 7 Beweidbaar grasland als percentage van het totale areaal (% bedrijven) (tussen haakjes de percentages uit de nulmeting)

Beweidbaar areaal*	Noord	Oost	Zuid	West	Gemiddeld
0-20% beweidbaar	5 (5)	9 (8)	14 (15)	2 (8)	8 (9)
21-40% beweidbaar	6 (7)	22 (23)	25 (23)	11 (6)	16 (15)
41-60% beweidbaar	30 (22)	26 (33)	30 (33)	19 (23)	26 (28)
61-80% beweidbaar	30 (32)	29 (24)	27 (24)	27 (19)	29 (25)
81-100% beweidbaar	28 (34)	14 (12)	3 (5)	41 (44)	22 (23)
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%

* Oppervlakte beweidbaar grasland gedeeld door de totale oppervlakte van het bedrijf

Figuur 4 Percentage grasland dat beweidbaar is (% bedrijven).

Beweidingintensiteit

Uit de resultaten blijkt een landelijk gemiddelde van 1,6 melkkoeien per ha bedrijfsoppervlakte (was 1,5). Als we kijken naar het beweidbaar grasland, dan is het gemiddelde 2,9 melkkoeien per hectare (was ook 2,9).

De verschillen per regio, vooral tussen regio Zuid en West, zijn aanzienlijk. In Zuid zijn er gemiddeld 4,3 melkkoeien per ha beweidbaar grasland, terwijl er in West gemiddeld 2,3 zijn.

Tabel 8 Gemiddelde intensiteit op basis van het totale areaal en het areaal beweidbaar grasland (koe/ha) (tussen haakjes de cijfers uit de nulmeting⁶)

Regio	Intensiteit totaal areaal (koe/ha)	Intensiteit beweidbaar grasland (koe/ha)
Noord	1,5 (1,5)	2,4 (2,3)
Oost	1,7 (1,7)	3,3 (3,4)
Zuid	1,9 (1,7)	4,3 (4,2)
West	1,5 (1,3)	2,3 (2,3)
Landelijk	1,6 (1,5)	2,9 (2,9)

Bedrijfsontwikkeling

De melkveehouders is gevraagd naar de ontwikkelingsfase⁷ waarin hun bedrijf zich bevindt. Het grootste deel van de melkveehouders (68%) is bezig met het continueren of ontwikkelen van het bedrijf en 17% is bezig met het (laten) overnemen van het bedrijf.

Tabel 9 Ontwikkelingsfase van de melkveebedrijven

Fase	Nulmeting (%) (n=600)	Eindmeting (%) (n=600)
Ik ben bezig met de overname van het bedrijf van mijn ouders	10	7
Ik heb de laatste vijf jaar het bedrijf overgenomen	14	11
Ik ben bezig met het continueren of ontwikkelen van het bedrijf	59	68
Ik ben bezig met overname door mijn opvolger	10	10
Ik ben bezig met bedrijfsbeëindiging	4	3
Overige	2	1
Weet niet/geen antwoord	1	1
Totaal	100%	100%

Samenvattend bedrijfskenmerken

Uit de enquête blijkt dat –gemiddeld gezien– de melkveebedrijven in de verschillende regio's aanzienlijk van elkaar verschillen. In regio Zuid zijn relatief veel bedrijven met veel melkquotum en met weinig grond. Daar tegenover staat regio West waar de bedrijven gemiddeld veel minder melkquotum hebben, maar relatief veel grasland. Schematisch en enigszins gechargeerd zijn de gemiddelde bedrijven als volgt in te delen:

	Veel beweidbaar grasland	Weinig beweidbaar grasland
Veel melkquotum	Noord	Zuid
Weinig melkquotum	West	Oost ⁸

⁶ De percentages uit de nulmeting zijn gecorrigeerd; percentages in de nulmeting-rapportage waren onjuist. Deze correctie heeft geen effect op de conclusies en aanbevelingen in de nulmeting (§3.2 en §3.3.).

⁷ De indeling naar ontwikkelingsfasen is eerder gebruikt en gerapporteerd in bijv. Diversiteit in Doelgroepen van Agro Management Tools.

⁸ De melkveebedrijven in (zuidelijk) Flevoland lijken qua structuur meer op de bedrijven in regio Noord.

Uit de enquête blijkt daarnaast dat in regio Zuid meer bedrijven zullen worden voortgezet –wat blijkt uit de vraag ‘aanwezigheid van een bedrijfsopvolger’– dan in regio West.

2.2 Huidige stand van zaken beweiding

2.2.1 Wel of niet beweiden?

Beweiding

Van alle ondervraagde melkveehouders geeft 88% zijn melkkoeien weidegang (was 87%). De overige 12% weidt zijn melkkoeien niet (was 13%), 1% van hen weidt wel het jongvee (was 2%). Deze resultaten liggen in lijn met resultaten van CBS-cijfers over 2007.

Tabel 10 Melkveebedrijven met beweiding van melkkoeien en/of jongvee

Beweiding	Nulmeting (%)	Eindmeting (%)
	(n=600)	(n=600)
Nee	11	11
Ja, alleen jongvee	2	1
Ja, alleen melkkoeien	15	14
Ja, zowel melkkoeien als jongvee	71	74
Overige	-	-
Totaal	100%	100%

De respondenten hebben in totaal 44.318 melkkoeien (was 42.000) waarvan er 37.272 worden geweid (was 34.884). Dat is 84% van het totaal aantal melkkoeien dat in deze steekproef is meegenomen. Dit betekent dat 16% van de melkkoeien uit de steekproef permanent op stal wordt gehouden (was 17%). De melkkoeien die worden geweid, lopen gemiddeld 181 dagen en 11 uur per dag buiten (was 176 dagen en 12 uur per dag).

Beweiding en regio

In het westen worden melkkoeien nagenoeg allemaal geweid. In het zuiden worden melkkoeien relatief vaak permanent op stal gehouden.

Tabel 11 Melkveebedrijven waar melkkoeien weiden (% van de bedrijven)

Regio	Beweiding melkkoeien in %			
	Nulmeting		Eindmeting	
	(n=600)		(n=595)	
	bedrijven	koeien	bedrijven	koeien
Noord (Drenthe, Groningen, Friesland)	91	88	89	84
Oost (Flevoland, Overijssel, Gelderland)	84	81	86	82
Zuid (Brabant, Limburg)	73	69	77	73
West (Noord & Zuid Holland, Utrecht, Zeeland)	97	95	98	98
Gemiddeld	87%	83%	88%	84%

Onderstaande figuur geeft een nader beeld met onderverdeling van beweiding naar melkkoeien en/of jongvee.

Figuur 5 Melkveebedrijven met beweiding van melkkoeien en/of jongvee.

De verdeling tussen de verschillende regio's wat betreft aantal dagen beweiding lopen niet ver uiteen. In regio Zuid worden de melkkoeien enkele dagen per jaar minder geweid. Grote verschillen zijn er wel in het aantal uren beweiding per dag. In respectievelijk West, Noord, Oost en Zuid is het aantal uren beweiding per dag steeds lager. Zie hiervoor ook in §2.2.2, tabel 15.

Beweiding en ontwikkelingsfase / leeftijd

Het is opvallend dat binnen de groep 'overname van het bedrijf van mijn ouders', op 21% van de bedrijven de melkkoeien permanent worden opgesteld (was 23%) terwijl het gemiddelde op 12% ligt (was 13%).

Veehouders in de leeftijdscategorie 40-64 jaar stallen de koeien minder vaak permanent op: 10% tegenover 17% in de andere leeftijdscategorieën.

Beweiding en melkquotum

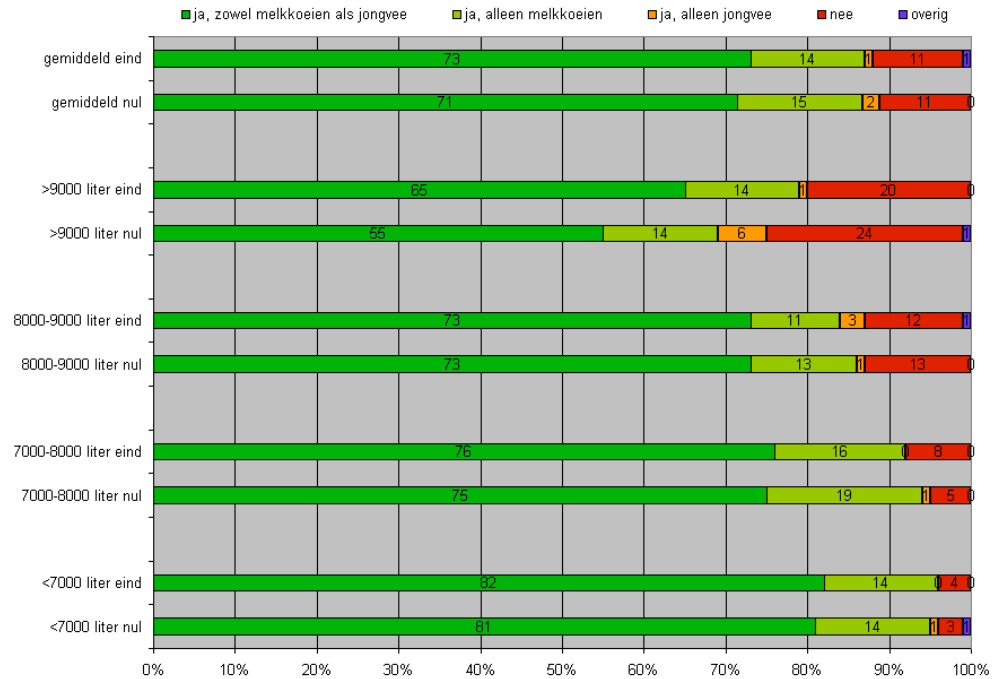
Melkveehouders met een groot bedrijf, melkquotum van meer dan 750.000 kg, weiden hun melkkoeien duidelijk minder. Van deze groep heeft 33% de melkkoeien permanent op stal (was 34%), terwijl het gemiddelde op 12% ligt (was 13%).

Melkveehouders met een kleiner bedrijf, tot 500.000 kg melkquotum, weiden relatief vaak hun melkkoeien. Van deze groep houdt gemiddeld 3% van de ondernemers zijn koeien permanent op stal (was 6%). Het lijkt erop dat een grotere bedrijfsomvang / meer melkquotum leidt tot het opstallen van de melkkoeien.

Beweiding, quotum en melkproductie per koe

De gemiddelde melkproductie per koe in de steekproef is 8.555 kg per jaar. Over alle bedrijven gemiddeld, neemt de beweiding af naar mate de melkproductie toeneemt. Bij een gemiddelde productie per koe van meer dan 9.000 kg per jaar wordt 21% van de melkkoeien niet meer geweid (het gemiddelde over de hele steekproef is 12%). Bedrijven waar de koeien op stal staan hebben gemiddeld een fors hoger

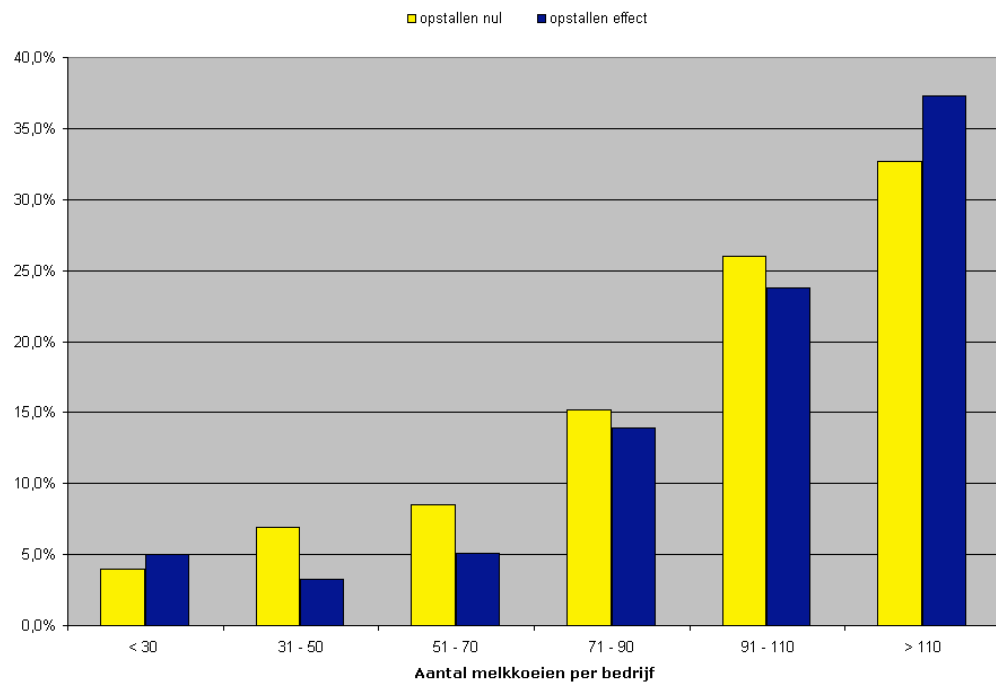
quotum en productie per koe. De beweidende melkveehouders hebben gemiddeld 562.942 kg quotum en een productie van 8.392 liter per koe, de opstallende veehouders 836.246 kg quotum en een productie van 9.698 liter per koe.

Figuur 6 Melkveebedrijven met beweiding, gerelateerd aan melkproductie van melkkoeien (kg/koe).

Beweiding en koppelgrootte

Het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf in de hele steekproef is 71. Als we onderscheid maken tussen de 'beweiders' en 'niet-beweiders' dan zien we dat beweiders gemiddeld 71 melkkoeien op hun bedrijf hebben (was 68) en niet-beweiders 100 melkkoeien (was 92). Bij een koppelgrootte van meer dan 110 melkkoeien wordt door 37% van de ondernemers niet meer geweid (gemiddelde van alle bedrijven in de steekproef is 12%). Bij een koppelgrootte van minder dan 70 melkkoeien wordt relatief vaker beweiding toegepast: slechts ruim 4% van deze ondernemers heeft de koeien permanent op stal. Er is een duidelijke relatie tussen koppelgrootte en de keuze voor beweiding dan wel permanent opstallen, zie figuur 7.

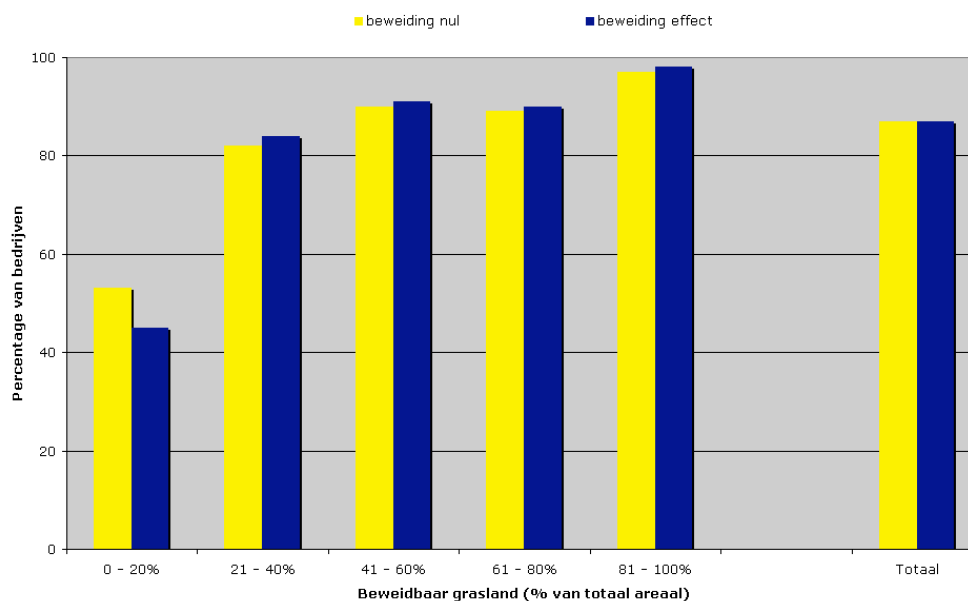
Figuur 7 Melkveebedrijven ingedeeld naar omvang veestapel en permanent opstallen (% van de bedrijven).

Beweiding en melkrobot

In de eindmeting maakt 5,5% van de melkveehouders gebruik van een melkrobot (was 5,2%). Het hebben van een melkrobot leidt vaker dan gemiddeld tot permanent opstallen. Zo heeft 36% van de melkveehouders met een melkrobot (12 van de 33) de melkkoeien permanent op stal. Daar staat tegenover dat de overige 64% nog steeds beweiding toepast. Hieruit kunnen overigens –gezien het geringe aantal respondenten– geen harde conclusies worden getrokken

Beweiding en grond

Het percentage beweidbaar grasland is het totaal aantal hectares dat een ondernemer tot zijn beschikking heeft (eigendom, pacht en/of huur) gedeeld door het aantal hectares waarop melkkoeien kunnen weiden.

Figuur 8 Beweidbaar grasland (percentage van totaal areaal) en het weiden van melkkoeien.

Bij een laag percentage beweidbaar grasland is het percentage ondernemers dat de melkkoeien permanent opstalt hoger. Maar nog steeds krijgen op de helft van de bedrijven met een zeer laag percentage beweidbaar grasland, minder dan 20%, de melkkoeien weidegang. Op deze bedrijven worden de melkkoeien gemiddeld minder dagen per jaar en minder uren per dag geweid.

Tabel 12 Beweidingsduur en beweidbaar grasland

Beweiding melkkoeien	Beweidbaar grasland < 20%		Gemiddeld	
	nulmeting	eindmeting (n=18)	nulmeting	eindmeting
Dagen per jaar	159	175	176	181
Uren per dag	9	8	12	11
Uren per jaar	1431	1372	2112	2063

Melkveehouders met een laag percentage beweidbaar grasland, maaien vaker de eerste snede en gaan dan pas weiden. Ook wordt vaker dan gemiddeld beperkt geweid (alleen overdag) en op een standweide geweid. Overigens is er over het verschil tussen de nulmeting en eindmeting voor dit onderdeel geen harde uitspraak te doen. Er is een verschil tussen beide metingen, maar daarbij kan sprake zijn van een (eenmalig) jaareffect.

Conclusie

De categorieën van melkveehouders van het Koe & Wij project lijken goed gekozen. Uit bovenstaande resultaten blijkt dat melkveehouders met weinig beweidbaar grasland (kleine huiskavel), een melkrobot, een grote koppel of een hoge melkproductie per koe vaker hun koeien opstallen. Overigens blijkt dat de meerderheid van de melkveehouders in deze categorieën de koeien nog steeds weidt.

De beweegredenen van deze groepen zijn zeer interessant voor het inzicht in de keuzes die worden gemaakt ten aanzien van beweiding.

2.2.2 Kenmerken melkveebedrijven MET beweiding

De resultaten in deze paragraaf zijn gebaseerd op de antwoorden van melkveehouders die zomer 2007 hun melkkoeien weiden.

Beweidingsduur

Het aantal dagen dat melkkoeien weiden varieert sterk en bedraagt gemiddeld 181 (was 176). Een gering percentage (5%) weidt minder dan 100 dagen.

Tabel 13 Beweidingsduur van melkveebedrijven met beweiding (dagen per jaar)

Dagen weiden	Nulmeting (%) (n=515)	Eindmeting (%) (n=521)
0 - 100 dagen	4	5
101 - 150 dagen	22	15
151 - 200 dagen	61	65
200 - 250 dagen	12	15
Meer dan 250 dagen	1	1
Totaal	100	100

Enkele bedrijven weiden uitzonderlijk lang, meer dan 250 dagen. Dit zou betekenen dat wanneer de dieren op 1 april voor het eerst naar buiten gaan, zij pas na Sinterklaas weer worden opgesteld. Daarnaast weidt 1 op 7 melkveehouders zijn koeien tussen de 200 en 250 dagen per jaar. Ook dit is behoorlijk lang en doet vermoeden dat melkveehouders mogelijk de beweiding van het jongvee in hun beantwoording hebben meegenomen.

Tabel 14 Beweidingsduur van melkveebedrijven met beweiding (uren per dag)

Uren weiden	Nulmeting (%) (n=518)	Eindmeting (%) (n=523)
0 - 5 uren	5	5
6 - 10 uren	58	62
11 - 15 uren	8	10
16 - 20 uren	18	17
> 20 uren	11	7
Totaal	100	100

Op het grootste deel van de bedrijven met beweiding lopen de melkkoeien 6 tot 10 uur in de wei. Op een klein deel van de bedrijven (5%) krijgen de melkkoeien 5 uur of minder weidegang.

Tabel 15 Beweidingsduur van melkveebedrijven met beweiding (dagen/jaar en uren/dag)

Regio	Gemiddeld dagen beweiding		Gemiddeld uren beweiding		Uren beweiding per koe per jaar	
	nul	eind	nul	eind	nul	eind
Noord	177	184	12,5	12,3	2274	2309
Oost	176	180	10,6	9,8	1924	1789
Zuid	172	177	9,4	8,6	1687	1587
West	178	184	15,2	13,5	2720	2522
Gemiddeld	176	181	12,0	11,1	2114	2063

Er zijn verschillen tussen de regio's in beweidingduur en dan vooral bij het aantal uren beweiding per dag. Het aantal dagen per jaar is vrijwel gelijk in de vier regio's. Gemiddeld weiden de melkkoeien 11 uur per dag (was 12 uur). In regio West ligt dit met 13,5 uur per dag (was 15 uur) veel hoger, in regio Zuid met 8,5 uur (was 9 uur) veel lager. De verschillen in aantal uren weidegang per jaar zijn groot. Koeien die weiden lopen in regio Oost en Zuid respectievelijk 27% en 36% minder in de wei dan in regio West.

Beweidingssysteem

De melkveehouders is gevraagd naar het beweidingssysteem dat zij toepassen. Het grootste deel (60%) weidt alleen overdag, en op 40% van de bedrijven krijgen de melkkoeien dag en nacht beweiding. In de eindmeting hebben we de vraag naar beperkt of onbeperkt weiden los gesteld van de vraag naar het beweidingssysteem. Daarmee zijn de resultaten uit de nulmeting en de eindmeting niet goed te vergelijken.

Tabel 16a Beweiding 'dag en nacht' of 'overdag'

Beweidingssysteem	Nulmeting (%) (n=518)	Eindmeting (%) (n=523)
Dag en nacht	33	40
Overdag	67	60

Tabel 16b Beweidingssystemen

Beweidingssysteem	Eindmeting (%) (n=523)
Omweiden	64
Standweiden	22
Rantsoenweiden	10
Stripgrazen	3
Siësta beweiding	0
Overige	1
Totaal	100

Veranderingen ten opzichte van 2001

Het overgrote deel van de melkveehouders dat zijn koeien weidt, geeft aan dat ten opzichte van 5 jaar geleden het aantal dagen beweiding gelijk is gebleven (73%, was 74%). En op 8% van de bedrijven is de beweiding toegenomen (was 7%). Als reden voor toename worden onder anderen diergezondheid, aankoop en bijpachten van grond genoemd. Het aantal uren beweiding laat een vergelijkbaar

beeld zien. 71% (was 71%) geeft aan dat het aantal uren hetzelfde is gebleven en 4% (was 5%) geeft aan dat het aantal uren is toegenomen. De reden die het meeste wordt genoemd voor toename is een betere diergezondheid.

Hier staat tegenover dat 99 respondenten (19%) aangeven dat de beweiding de afgelopen 5 jaar is teruggelopen. Dit percentage is gelijk aan dat in de nulmeting.

Als belangrijkste redenen worden opgegeven:

- Mestbeleid (16 keer)
- Koppel is te groot (21 keer)
- Huiskavel te klein (10 keer)
- Optimalisatie graslandgebruik (5 keer)
- Optimalisatie voeding (38 keer)
- Kost teveel arbeid (10 keer)
- Melkrobot aangeschaft (2 keer)
- Weersomstandigheden (17 keer)

Opvallendste verschil met de nulmeting is een sterke stijging bij het aantal malen 'koppel is te groot', 'optimalisatie voeding' en 'weersomstandigheden' dat is genoemd.

Problemen met weidegang

Van de melkveehouders die weiden heeft 16% problemen met weidegang (was 15%). Het belangrijkste probleem dat zij ervaren zijn de weersinvloeden op de koeien, de variatie in graskwaliteit en mede daardoor wisselingen in de melkproductie. Daarnaast worden problemen genoemd als een te kleine huiskavel (te weinig beweidbaar grasland), geen optimaal graslandgebruik en het mestbeleid.

Verwachtingen voor 2016

Iets minder dan de helft van de ondernemers (46%) die nu hun melkkoeien weiden, verwacht dat dit in 2016 niet anders zal zijn.

Tabel 17 Verwachte beweiding in 2016 op melkbedrijven met beweiding

Verwachting weidegang in 2016	Nulmeting (%) (n=518)	Eindmeting (%) (n=521)
Meer	3	1
Gelijk aan nu	48	46
Minder	32	39
Niet meer weiden	4	4
Weet niet	13	9
Totaal	100	100

Ruim tweevijfde van de ondernemers die nu hun koeien weiden (43%) denkt dat de beweiding op hun bedrijf de komende tien jaar zal afnemen of zal stoppen. In regio Zuid schat 8% van de melkveehouders die nu weiden dat dit in 2016 niet meer zo zal zijn; in regio West is dat 2%. In Noord en Oost liggen deze percentages op respectievelijk 5% en 4%.

Voor vermindering van weidegang worden de volgende redenen genoemd (meerdere antwoorden waren mogelijk):

- Mestbeleid
- Koppel wordt te groot
- Aanschaf melkrobot
- Huiskavel te klein
- Kostprijs kan alleen met opstallen worden verlaagd
- Optimalisatie voeding
- Optimalisatie graslandgebruik

Van de melkveehouders die nu weiden, twijfelt 9% of zij in 2016 nog zal weiden. Dat was in de nulmeting nog 13%.

Naar eigen schatting van de respondenten zakt het aantal weidedagen in 2016 van gemiddeld 181 nu, naar gemiddeld 151 en het aantal uren per dag van 11,1 naar 8,7. Dat is een daling van respectievelijk 17% en 22%. Daarmee staan de koeien van de huidige beweiders in 2016 gemiddeld 35% minder uren in wei dan nu.

De grootste daling van weidegang wordt verwacht door melkveehouders met 90-110 melkkoeien (50% ziet een daling) of meer dan 110 melkkoeien (63% ziet een daling). Bij kleinere bedrijven liggen deze percentages lager, van de bedrijven met minder dan 30 melkkoeien verwacht 10% een daling.

Bedrijfsomvang

Overigens verwachten de huidige beweiders een forse toename van het aantal melkkoeien op hun bedrijf tot 2016. De gemiddelde bedrijfsomvang stijgt van 73 melkkoeien op het bedrijf begin 2008 tot 105 melkkoeien in 2016 (+44%). Opvallend daarbij is dat de bedrijven in Noord, Oost en Zuid gemiddeld denken door te groeien naar 108 melkkoeien, in West blijft het gemiddelde steken op 94.

2.2.3 Kenmerken melkveebedrijven ZONDER beweiding

De resultaten in deze paragraaf zijn gebaseerd op de antwoorden van melkvee-houders die nu hun melkkoeien NIET weiden.

In dit onderzoek houden 73 van de 600 ondervraagde melkveehouders (12%, was 13%) de melkkoeien jaarrond op stal. Gevraagd is naar het eerste jaar waarin zij de melkkoeien voor het eerst niet meer weiden. Een klein deel van de melkvee-houders houdt al heel lang de melkkoeien permanent op stal. Opvallend is dat de meeste van deze 73 melkveehouders pas relatief kort (minder dan 10 jaar) de melkkoeien permanent opstallen.

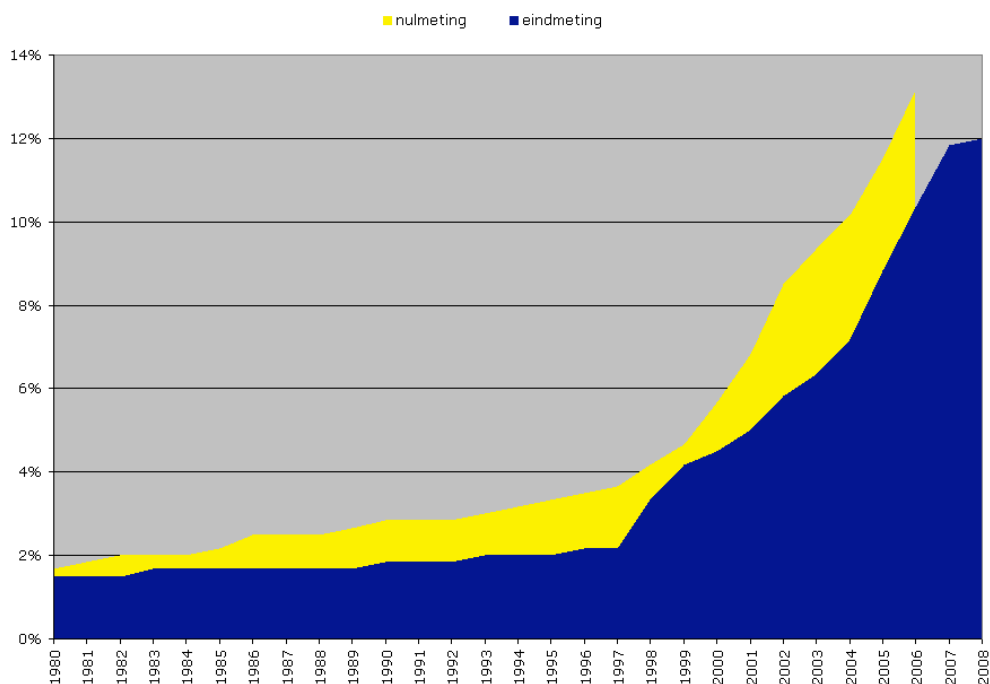
Representativiteit

In deze eindmeting is opvallend dat het percentage melkveebedrijven met de koeien permanent op stal sinds de nulmeting ongeveer gelijk is gebleven. Daarmee zou sprake kunnen zijn van een trendbreuk. Dit is een reden om de representativiteit van het onderzoek nog eens extra onder de loep te nemen. Daaruit blijkt het volgende.

In de nulmeting namen 683 respondenten aan het onderzoek deel; daaronder waren 96 opstallers ($\pm 14\%$). In de eindmeting zijn allereerst de respondenten uit de nulmeting opnieuw benaderd. 394 daarvan bleken opnieuw bereid om mee te werken. Van de opstallers uit de nulmeting was slechts 46% bereid om opnieuw mee te werken, van de beweiders was dit 59%. De bereidheid van melkveehouders om aan een onderzoek over weidegang te willen deelnemen lijkt onder de opstallers de afgelopen jaren gedaald. Van de 206 nieuwe respondenten die voor de eerste keer aan deze enquête deelnamen, was de verdeling tussen weiders en opstallers gelijk aan die van de respondenten die ook deelnamen aan de nulmeting.

Het lijkt erop dat melkveehouders die de koeien permanent op stal houden, minder bereid zijn om mee te werken aan een enquête over beweiding. Daarmee zou het onderzoek niet geheel representatief zijn, met een lichte oververtegenwoordiging van melkveehouders die de koeien weiden. Maar gezien het gebrek aan vergelijkingsmateriaal (bij het CBS zou mogelijk hetzelfde effect kunnen spelen) is een harde uitspraak hierover moeilijk te doen.

Uit deze resultaten hebben we af kunnen leiden dat vanaf 1995 het percentage bedrijven dat de koeien niet meer weidt sneller toeneemt. Dit is weergegeven in onderstaande figuur 9.

Figuur 9 Percentage bedrijven zonder beweiding (1980 – 2006).

De resultaten van het CBS laten de laatste jaren ook een snellere stijging zien van het percentage bedrijven dat de melkkoeien niet weidt. In 1997 lag dit op 8%, in 2001 op 10%, in 2004 op 15% en in 2007 eveneens op 15%. De trend is vergelijkbaar met dit onderzoek, maar ligt in alle jaren enkele procenten hoger. Het aantal dieren dat niet meer buiten komt is eveneens gelijk gebleven, maar ligt enkele procenten hoger dan het aantal bedrijven. Dit kan worden verklaard uit het feit dat het met name de grote bedrijven de dieren binnen houden.

Overigens is het verschil tussen de nulmeting en de eindmeting in figuur 9 te verklaren uit een afwijking in het eerste jaar van opstallen dat respondenten aangeven. Van de respondenten uit de nulmeting die ook in de eindmeting geënquêteerd werden gaven 7 veehouders in de eindmeting een eerder jaar van opstallen aan dan in de nulmeting en 12 veehouders een later jaar. Dit verschil verklaart het grootste deel van het onderscheid tussen de figuren uit de nulmeting en de eindmeting.

Als redenen voor het permanent opstallen worden genoemd (meerdere antwoorden waren mogelijk):

- Huiskavel te klein (13 keer)
- Weiden kost teveel arbeid (12 keer)
- Mestbeleid (6 keer)
- Gemak (9 keer)
- Koppel is te groot (4 keer)
- Melkrobot aangeschaft (7 keer)
- Optimalisatie voeding (3 keer)
- Gelijkmatische productie (3 keer)
- Grond niet geschikt (te nat/te droog) (5 keer)

Ten opzichte van de nulmeting valt op dat een te kleine huiskavel en het mestbeleid minder als redenen voor opstallen zijn genoemd. Met name te natte grond scoort in deze meting hoger. Dit sluit aan bij de extreme weerjaren van zowel 2006 als 2007. Met name in 2007 hebben op veel bedrijven de koeien tijdelijk op stal gestaan vanwege de vele regenval.

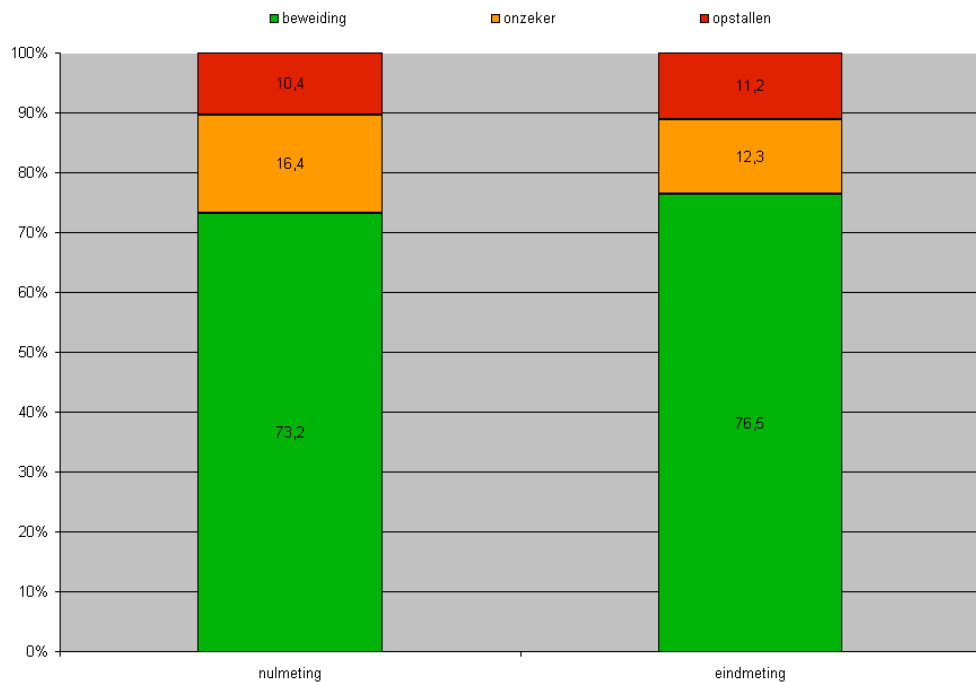
Van de melkveehouders die de koeien permanent op stal heeft, geeft 75% aan dat dit effect heeft gehad op de melkkoeien. De overige 25% ziet geen verschil. De effecten die worden genoemd zijn hogere productie, meer constante productie en betere gezondheid.

Verwachtingen voor 2016

De ondernemers die nu permanent opstallen is gevraagd of zij in de toekomst de melkkoeien weer zullen weiden. 3% van hen denkt in de toekomst weer te zullen gaan weiden, 28% denkt misschien weer te gaan weiden. Dit hangt af van of de huiskavel groter kan worden, of het mestbeleid wordt aangepast of de melkprijs beter wordt.

Meer dan de helft van de melkveehouders (61%) geeft aan in de toekomst niet meer te zullen gaan weiden. De overige ondernemers uit deze groep (8%) weten het nog niet.

Uit de reacties van de melkveehouders die wel weiden, kan een doorkijk worden gemaakt naar de toekomst. Een deel van deze melkveehouders geeft immers aan de komende 10 jaar te zullen stoppen met weiden (23 bedrijven) en een deel weet nog niet wat zij zullen gaan doen wat betreft weiden van melkkoeien (47 bedrijven). Worden deze bedrijven toegevoegd aan de melkveebedrijven die nu niet weiden dan ontstaat een beeld zoals weergegeven in figuur 10.

Figuur 10 Melkveebedrijven zonder beweiding inclusief zekere ('niet meer weiden') en minder zekere ('weet nog niet') verwachting naar de toekomst.

Bovenstaande trend met 'niet meer weiden' en 'weet nog niet' is mogelijk een geringe overschatting van de ontwikkeling. Het is immers niet uitgesloten dat melkveehouders die nu NIET weiden, over 10 jaar WEL weiden. Bij de eindmeting gaven 4 respondenten van de 44 die in de nulmeting hadden aangegeven niet te beweidan aan de melkkoeien weer naar buiten te laten.

Uit de figuur blijkt de verwachting dat in 2016 tussen de 11,2% en 23,5% van de melkveehouders de koeien permanent op stal zal houden. Dit betreft dan 14% tot 25% van de melkkoeien. Overigens is in deze trend geen rekening gehouden met bedrijven die de komende 10 jaar zullen stoppen. Door schaalvergroting van de blijvers zal het uiteindelijke percentage bedrijven met melkkoeien permanent op stal eerder hoger dan lager zijn dan de eerder aangegeven percentages.

2.3 Meningen over beweiding

Aan zowel de 'beweiders' als 'opstallers' is gevraagd wat hun verwachting is over weidegang in Nederland in 2016 en het percentage van de koeien dat dan nog ge-weid zal worden.

Tabel 18 Percentage van melkkoeien dat in 2016 nog in de wei loopt

Percentage koeien dat in wei loopt	Verwachting nulmeting (%)	Verwachting eindmeting (%)
0-25%	22	20
26-50%	55	60
51-75%	18	19
76-100%	4	2
Totaal	100	100

Nu loopt circa 83% van de melkkoeien een deel van het jaar buiten. De verwachting van zowel de beweiders als niet-beweiders is dat in 2016 nog 44% (was 43%) van de melkkoeien buiten loopt. Dat is bijna een halvering van het aantal melkkoeien dat nu buiten loopt. Opvallend is dat beweiders en niet-beweiders gemiddeld nauwelijks verschillen (44% vs 42%) over de verwachting van het percentage melkkoeien dat in de wei loopt in 2016.

De overgrote meerderheid van de ondernemers geeft aan dat zij beweiding belangrijk vindt, namelijk 82% (was 85%). Onder de 'beweiders' is dat 90% (was 93%). Opvallend is dat 29% van de ondernemers die hun koeien permanent opstallen beweiding belangrijk vindt (was 44%).

Er worden verschillende redenen genoemd voor het belang van weidegang (meerdere antwoorden waren mogelijk):

- Gezondheid melkkoeien (268 keer, was 363 keer)
- Welzijn melkkoeien (203 keer, was 207 keer)
- Imago (133 keer, was 186 keer)
- Koe hoort in de wei (99 keer, was 19 keer)
- Landschap & mooi gezicht (82 keer, was 30 keer)
- Plezier en arbeidsvreugde (59 keer, was 83 keer)
- Lagere kosten (52 keer, was 78 keer)
- Gemak en minder arbeid (30 keer, was 40 keer)
- Betere benutting gras (16 keer, was 10 keer)
- Kwaliteit melk (12 keer, was 18 keer)
- Milieu (6 keer, was 12 keer)
- Hogere melkprijs (10 keer, was 6 keer)

Er lijkt een lichte verschuiving op te treden richting de 'maatschappelijke' kant, waarbij redenen als 'koe hoort in de wei' en 'landschap & mooi gezicht' fors hoger scoren terwijl veel technische redenen lager scoren.

Om weidegang in de toekomst te kunnen behouden hebben ondernemers meerdere oplossingen gegeven (meerdere antwoorden waren mogelijk):

- Ander mestbeleid (129 keer, was 191 keer)
- Hogere melkprijs (121 keer, was 86 keer)
- Meer huiskavel en beweidbare percelen dichtbij (117 keer, was 94 keer)
- Koppels niet te groot (64 keer, was 33 keer)
- Subsidie op weidegang (36 keer, was 63 keer)
- Inkomensvergoeding (19 keer, was 39 keer)

2.4 Houding

De keuzes die mensen maken, zijn waardengeoriënteerd. De houding (attitude) speelt daarin een belangrijke rol. Aan het einde van de vragenlijst zijn 25 stellingen voorgelegd aan de respondenten die betrekking hebben op de verschillende aspecten van weidegang en opstallen zoals imago, landschap, kostprijs, arbeid en dierenwelzijn en -gezondheid.

De stellingen geven inzicht in de attitude ten aanzien van weidegang en in de factoren die van invloed zijn op weidegang. De attitude bepaalt in sterke mate het huidige of toekomstige gedrag van mensen en dus de keuzes die mensen maken.

1. De koe in de wei is essentieel voor een aantrekkelijk landschap.
2. Ik vind dat het voor het imago van de sector niet uitmaakt of ik op mijn bedrijf de koeien laat weiden.
3. De overheid moet subsidie geven voor het weiden van koeien, we leveren hiermee een dienst aan de samenleving.
4. Het verdwijnen van de koe uit de wei verslechtert het imago van de sector.
5. Het laatste wat ik wil is mijn koeien jaarrond opstallen.
6. Weidegang kost meer arbeid dan permanent opstallen.
7. Ik kan mijn arbeid veel efficiënter inzetten als ik mijn koeien weidt.
8. Om de kostprijs te verlagen is het beter om koeien op stal te houden.
9. Door weidegang bespaar ik veel kosten op diergezondheid.
10. Afschaffing van de melkquotering leidt tot minder weidegang.
11. Het is goed dat mijn melkverwerker weidemelk aanbiedt.
12. Als ik 1 cent meer zou krijgen voor een liter melk, dan houd ik mijn koeien in de wei.
13. Voor het milieu is het beter koeien op te stallen.
14. Koeien op stal is positief voor de emissie van ammoniak.
15. Bij weidegang zijn de verliezen van nitraat en fosfaat veel groter.
16. De koeien willen het liefst naar buiten.
17. Koeien in de wei zijn gezonder.
18. Als ik een koe was, wist ik het wel: 'lekker op stal'.
19. Tochtigheid is in de wei gemakkelijker waar te nemen.
20. Koeien kunnen op stal op een betonnen vloer, goed uit de voeten.
21. Elk voorjaar maak ik de afweging of weidegang dan wel permanent opstallen voor mijn bedrijf de beste keuze is.
22. In de afgelopen 5 jaar heb ik mij laten adviseren over het meest optimale beweidingssysteem.
23. Als melkveehouder heb ik weinig invloed op het wel of niet weiden van mijn melkkoeien. Dat wordt in de markt bepaald.
24. Ik vind het vervelend dat anderen zich bemoeien met mijn keuze voor wel of geen beweiding.
25. Ik draag, met mijn bedrijf, bij aan een positief imago van de sector.

Deze stellingen zijn vrijwel allemaal hetzelfde als de stellingen in de nulmeting. Ook de respons op het grootste deel van de stellingen lijkt nauwelijks te zijn veranderd. Daarmee blijven ook enkele misvattingen onveranderd (zoals het beeld dat opstallen beter is voor de reductie van ammoniakuitstoot). In deze paragraaf werken we alleen de stellingen uit waarop de reactie een verandering te zien geeft ten opzichte van de nulmeting. In onderstaande tabellen staan de resultaten van de eindmeting en daarachter tussen haakjes de cijfers uit de nulmeting. Een volledig overzicht van alle reacties op deze stellingen 'eens', 'oneens' of 'geen mening' uit zowel de nulmeting als de eindmeting zijn in bijlage 3 weergegeven.

De koe in de wei is essentieel voor een aantrekkelijk landschap.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	88 (89)	92 (92)	55 (73)
Oneens	11 (10)	7 (7)	41 (25)
Geen mening	1 (1)	1 (1)	4 (2)
Totaal	100%	100%	100%

Opvallend is dat de opstallers minder positief zijn geworden over beweiding. Vond bij de nulmeting nog bijna driekwart dat de koe in de wij essentieel is voor een aantrekkelijk landschap, in de eindmeting is dan nog ruim de helft. Onder beweid-ers is de mening gelijk gebleven. Dit beeld wordt bevestigd door de reacties op de stelling dat het verdwijnen van de koe uit de wei het imago van de sector verslech-terd. Ook hier waren in de eindmeting meer opstallers het oneens dan in de nul-meting. De mening van de beweid-ers veranderde opnieuw niet.

Het verdwijnen van de koe uit de wei verslechtert het imago van de sector.

In %	Gemiddeld	Beweid-ers	Niet beweid-ers
Eens	84 (86)	89 (90)	48 (60)
Oneens	13 (12)	9 (8)	41 (35)
Geen mening	3 (2)	2 (2)	11 (5)
Totaal	100%	100%	100%

Overigens zijn ook de beweid-ers minder negatief geworden over opstallen. Met de stelling 'het laatste wat ik wil is mijn koeien jaarrond opstallen' was in de eindme-ting 60% het eens, tegen 72% in de nulmeting.

Het laatste wat ik wil is mijn koeien jaarrond opstallen.

In %	Gemiddeld	Beweid-ers	Niet beweid-ers
Eens	55 (65)	60 (72)	18 (15)
Oneens	42 (33)	37 (25)	81 (84)
Geen mening	3 (2)	3 (3)	1 (1)
Totaal	100%	100%	100%

Opvallend is ook de verandering in de ideeën over de consequenties van het af-schaffen van het melkquotum. Zowel bij de beweid-ers als bij de opstallers is de verwachting dat dit tot minder weidegang leidt sterk gestegen. Twee van de drie melkveehouders (66%) denkt nu dat de afschaffing van het quotum leidt tot min-der weidegang. Dit was ruim de helft (52%).

Afschaffing van de melkquotering leidt tot minder weidegang.

In %	Gemiddeld	Beweid-ers	Niet beweid-ers
Eens	66 (52)	64 (50)	81 (62)
Oneens	24 (32)	25 (33)	14 (24)
Geen mening	11 (17)	12 (17)	6 (14)
Totaal	100%	100%	100%

Ook de omslag in het denken over weidemelk valt op. De nulmeting werd uitge-voerd vlak voor de weidemelkaankondiging van Campina. Ook Friesland Foods in-troduceerde tussen de twee metingen weidemelk. Was in de nulmeting nog maar 56% van de beweid-ers en 17% van de opstallers het eens met de stelling dat hun melkverwerker weidemelk zou moeten gaan aanbieden, in de eindmeting vindt 83% van de beweid-ers en 60% van de opstallers het goed dat hun melkverwerker weidemelk is gaan aanbieden.

**Het is goed dat mijn melkverwerker weidemelk aanbiedt.
(Mijn melkverwerker moet weidemelk gaan aanbieden.)**

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	80 (51)	83 (56)	60 (17)
Oneens	17 (43)	14 (39)	36 (71)
Geen mening	4 (6)	3 (5)	4 (12)
Totaal	100%	100%	100%

Duidelijk minder animo is er om de koeien in de wei te houden als dat (maar) 1 cent per liter melk meer zou opleveren. Zowel onder de beweiders als onder de opstallers daalde het animo hiervoor. Mogelijk speelt de relatief hoge melkprijs op het moment van de enquête (februari 2008) daarbij een rol.

Als ik 1 cent meer zou krijgen voor een liter melk, dan houd ik mijn koeien in de wei.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	57 (74)	64 (81)	10 (33)
Oneens	40 (22)	33 (17)	89 (58)
Geen mening	3 (4)	3 (3)	1 (9)
Totaal	100%	100%	100%

Ten slotte valt op dat opstallers iets minder kritisch zijn over bemoeienis van anderen met hun keuze voor wel of geen weidegang. Vond in de nulmeting nog 67% van de opstallers deze bemoeienis vervelend, in de eindmeting was dit percentage gezakt tot 55%.

Ik vind het vervelend dat anderen zich bemoeien met mijn keuze voor wel of geen beweiding.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	58 (62)	58 (61)	55 (67)
Oneens	37 (35)	37 (36)	41 (29)
Geen mening	5 (3)	5 (3)	4 (4)
Totaal	100%	100%	100%

2.5 Persoonlijke waarden

Uit de resultaten van weiders en niet-weiders blijkt uit de nulmeting dat naast bedrijfsspecifieke omstandigheden (op basis waarvan de deelnemers aan Koe & Wij zijn geselecteerd) ook andere redenen van belang zijn bij de keuze voor al dan niet beweiden of minder beweiden. Eén daarvan zijn de persoonlijke waarden van een ondernemer. De constatering dat deze factor in het project Koe & Wij nauwelijks een rol speelde, was de aanleiding om een onderzoek hiernaar te starten. In de zomer van 2007 voerde CLM in opdracht van het project 'Koe & Wij' een onderzoek uit naar persoonlijke waarden van weidegang. Uit dit onderzoek kwamen 4 verschillende typen ondernemers:

- de zakelijke ondernemer,
- de genietende ondernemer,
- de traditionele ondernemer,
- de overtuigde ondernemer

Om een indeling van respondenten op deze typen te kunnen maken hebben we in de enquête 12 stellingen opgenomen, waaraan rapportcijfers moesten worden toegekend. Door steeds twee stellingen met elkaar te combineren en de stelling met het hoogste rapportcijfer te selecteren, kregen de ondernemers punten toegekend op vier assen: de zakelijke, de genietende, de traditionele en de overtuigde as. Uiteindelijk zijn de ondernemers ingedeeld in ondernemerstypen op basis van de as met de hoogste score. Daarbij werden enkele ondernemers ingedeeld bij meerdere typen. Indien een ondernemer werd ingedeeld bij twee ondernemerstypen is hij in onderstaande tabel voor beide typen voor de helft meegerekend.

Tabel 19 Indeling naar ondernemerstype naar regio (in procenten).

	zakelijk	genietend	traditioneel	overtuigd
Noord	23	34	30	13
Oost	17	31	40	13
Zuid	23	32	28	17
West	24	36	28	12
Totaal	21	33	33	14

Het genietende en traditionele type (omschrijving in bijlage 2) komt relatief veel voor. Opvallend is dat in Oost minder zakelijke maar meer traditionele ondernemers, en in Zuid meer overtuigde ondernemers voorkomen. Daarbij komen in Zuid en West relatief weinig traditionele ondernemers voor.

De indeling in ondernemerstypen leidt niet tot significante verschillen in het al dan niet bewezen tussen de typen. Daaruit moeten we concluderen dat ofwel het verschil tussen de ondernemers alleen op indirecte wijze doorwerkt, ofwel dat de indelingsmethode in het onderzoek onvoldoende het onderscheid tussen de typen maakt.

2.6 Bekendheid en nut van het project Koe & Wij

Van de ondervraagden herkent 88% (de naam van) het project 'Koe & Wij'. Bij de nulmeting was dit 79%. Dit is een hoog percentage. Waarschijnlijk is de vraagstelling 'herkent u de naam van het project Koe & Wij' hierop van invloed geweest. Bij een klein deel van de respondenten blijkt uit de antwoorden op de vraag wat ze de afgelopen 2 jaar van het project hebben gemerkt, dat ze meer aangaven dan het project inhield (zoals radio- en televisiespotjes).

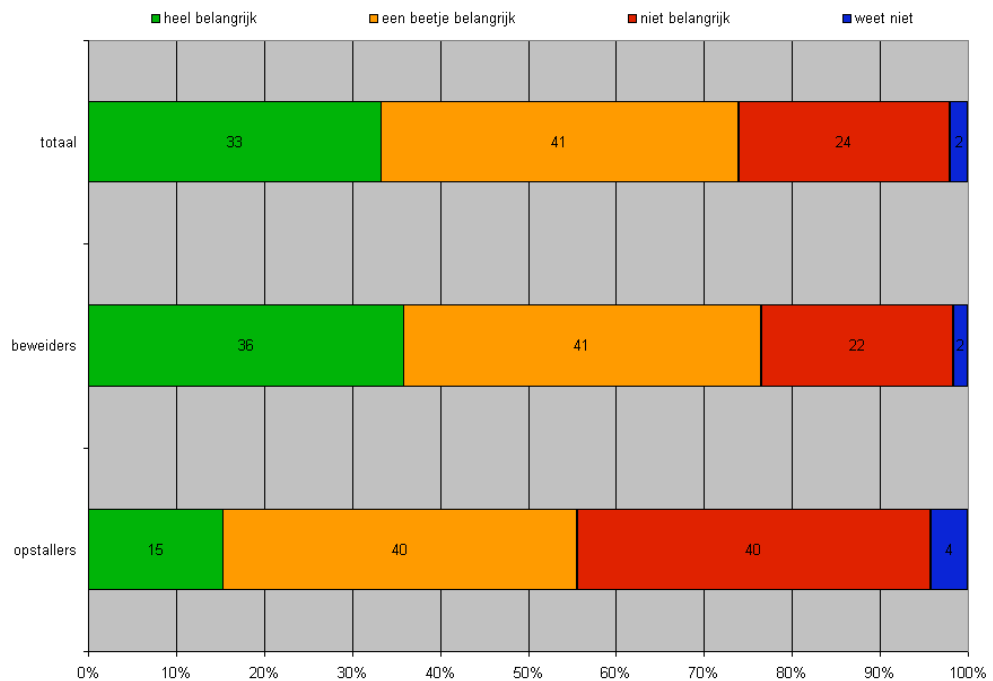
Ruim 70% van de respondenten die de naam van het project herkennen heeft in de vakpers over het project gelezen. Ongeveer 9% bezocht bijeenkomsten of deelnemende bedrijven, 7% las informatie op internet. Daarnaast gaf nog eens 15% aan het project op een andere manier te kennen. Daarbij werden mailtjes en nieuwsbrieven genoemd, maar ook weidemelk en weidegangpremie, reclame op radio en tv en de telefonische (nulmeting)enquête.

Uit het grote verschil tussen het aantal respondenten dat aangaf een bijeenkomst van het project Koe & Wij te hebben bezocht en het aantal geregistreerde bezoekers van deze bijeenkomsten (± 1800 (9% van 20.000 melkveehouders in Nederland) tegenover ± 7200) valt af te leiden dat het project Koe & Wij in een groot deel van de gevallen niet als afzender herkend is. Hierbij valt te denken aan bijeenkomsten voor bijvoorbeeld VVB, LTO of For Farmers.

Op de vraag of het project effect heeft gehad op de mening over beweiden of opstallen gaf 1% aan dat het geleid heeft tot een andere keuze. 11% van de respondenten is wel bewuster geworden maar maakt geen andere keuze. Nog een 7% is beter geïnformeerd dan voorheen. Ruim 80% geeft aan dat het project geen effect op hen heeft gehad.

Ondanks het feit dat een relatief groot percentage aangaf dat het project geen effect heeft gehad op de bedrijfsvoering, vindt 33% het heel belangrijk dat het Ministerie van LNV geld besteedt aan bewustwording rondom weidegang. Nog eens 41% vindt het een beetje belangrijk.

Beweiders hechten meer waarde aan LNV-geld voor bewustwording dan opstallers.

Figuur 11 Belang van LNV-geld voor bewustwording rondom weidegang.

De groep die aangeeft het niet belangrijk te vinden dat het Ministerie geld uitgeeft aan bewustwording noemt als belangrijkste reden daarvoor dat de keuze voor opstallen of beweiden een persoonlijke keuze is in de bedrijfsvoering, waar anderen niets mee te maken hebben.

Ongeveer eenderde van de respondenten maakte gebruik van de mogelijkheid om één afsluitende korte opmerking over 'Koe & Wij' te maken. De meest gegeven antwoorden (achteraf gecategoriseerd) luiden:

- Koeien horen buiten, weidegang is goed voor de koe (44x, 7%)
- Goed project, ga zo door (42x, 7%)
- Andere factoren (mestbeleid, kleine huiskavel, grote koppel) spelen een belangrijke rol (34x, 6%)
- Boer moet zelf kunnen kiezen (21x, 4%)
- Voor weidegang is een grotere meerprijs of subsidie nodig (13x, 2%)
- Weidegang draagt bij aan een positief imago van de sector (12x, 2%)
- Koe & Wij draagt bij aan bewustwording en aandacht voor weidegang (9x, 2%)
- Zonde van het geld, overbodig project (7x, 1%)

Naast bovengenoemde opmerkingen werden ook enkele aanbevelingen gedaan. Zo werd met name aanbevolen om communicatie ook op burgers te richten, zodat zij ook in de winkel naar weidemelk zoeken. Maar ook werd gevraagd om meer informatie van alle onderdelen uit het project en wat meer diepgang in artikelen. Als algemene opmerking werd door enkelen geuit dat het project te veel bevooroordeeld is en zich met name richt op beweiders en te weinig op opstallers.

3 Conclusies en aanbevelingen

3.1 Inleiding

Algemene kenmerken van geënuquêteerden

In dit onderzoek zijn 600 melkveehouders, evenredig verdeeld over vier regio's van Nederland, telefonisch geënuquêteerd. De kenmerken (gemiddelde van 600 melkveehouders) zijn als volgt:

- Melkquotum is met 3,6% toegenomen tot gemiddeld 596.271 kg, met een spreiding van 90.000 tot 2.140.000 kg.
- Melkproductie is gestegen met 3,5% tot gemiddeld 8.555 kg/koe/jaar.
- Op 5,5% van de bedrijven wordt gemolken met een automatisch melksysteem.
- Bedrijfsoppervlak is gemiddeld met 1 ha toegenomen tot 46 ha waarvan 36 ha grasland, waarvan 26 ha beweidbaar.
- Veebezetting is licht gestegen van 1,5 naar 1,6 koe per ha, per ha beweidbaar grasland worden gemiddeld 2,9 koeien gehouden.

Huidige stand van zaken ten aanzien van weidegang

De uitgangspositie van melkveehouders ten aanzien van weidegang is divers gebleven en blijkt naast bedrijfskenmerken ook sterk per regio te verschillen (zie kader). Hieronder geven we een beknopt overzicht van de belangrijkste bevindingen:

- De beweiding lag bij de eindmeting op een vergelijkbaar niveau als bij de nulmeting. Of er sprake is van een trendbreuk dan wel slechts een jaareffect kan op basis van dit onderzoek niet worden vastgesteld.
 - Op 88% van de bedrijven liepen in 2007 de melkkoeien buiten. Het betreft in totaal 84% van alle melkkoeien. Beide percentages liggen 1% hoger dan in de nulmeting.
 - De koeien weiden gemiddeld 181 dagen en 11 uur per dag. Dit is 5 dagen meer maar 1 uur minder per dag dan bij de nulmeting.
 - Onbeperkt weiden vindt plaats op 40% van de bedrijven met beweiding.
- Op bedrijven met een ondernemer in de leeftijdscategorie 40 tot en met 64 jaar worden de melkkoeien minder vaak permanent opgesteld (10%) dan in de andere leeftijdscategorieën (<40 jaar en >65 jaar)(17%).
- De (periode van) overname van het melkveebedrijf lijkt een moment waarop beweiding nadrukkelijk ter discussie wordt gesteld. Ondernemers in de overname fase geven meer dan gemiddeld (21% tegenover 12%) aan de koeien permanent op te stallen.
- Een klein deel (4%) van de melkveehouders die nu weidt verwacht in 2016 niet meer te weiden. Dat percentage is niet gewijzigd ten opzichte van de nulmeting. Wel is de groep die niet weet of zij in 2016 hun melkkoeien nog weiden afgenomen van 13% naar 9% en is het percentage melkveehouders dat in 2016 minder weidt, gestegen van 32 naar 39%.

- De trend naar meer opstallen zet door, al zijn de verwachtingen over opstallen in 2016 minder extreem dan in de nulmeting. De geïnterviewde melkveehouders verwachten in 2016 dat:
 - voor de eigen bedrijven geldt dat 11-24% van de melkveehouders de koeien permanent op stal zal houden. Deze marge lag in de nulmeting op 17-28%.
 - 56% van de melkkoeien op stal zal staan. Dit percentage is vrijwel gelijk aan het percentage in de nulmeting.
- Het verschil tussen de verwachte ontwikkelingen van de eigen bedrijven en de gehele sector blijft opmerkelijk en groot. Mogelijk heeft dit te maken met een sociaal wenselijke beantwoording van vragen en/of met een verwachting dat de schaalvergroting in de sector sterk doorzet en dat het eigen bedrijf daarbij achterblijft.
- Op de volgende melkveebedrijven verblijven veel vaker dan gemiddeld de koeien permanent op stal. Dit zijn melkveebedrijven met:
 - een hoge melkproductie per koe,
 - een gering percentage beweidbaar grasland,
 - een grote koppel, en/of
 - een melkrobot.
- Opvallend is de toename in het percentage beweiders in de melkproductiecategorie boven 9.000 kg per koe. In de nulmeting was dit percentage 69%, in de eindmeting 79%.
- Op 45% van de melkbedrijven met vrijwel geen beweidbaar grasland (0–20% beweidbaar grasland) lopen de melkkoeien zomers in de wei. Dat is 8% minder dan de 53% van de bedrijven in de nulmeting die op deze bedrijven de koeien naar buiten liet.
- Het aantal veehouders met praktische problemen met betrekking tot beweiding is met 16% vrijwel constant gebleven. De meeste problemen hebben zij met het weer, dat invloed heeft op de koeien, graskwaliteit en melkproductie.
- Melkveehouders die niet weiden of minder weiden dan voorheen noemen als belangrijkste oorzaken het mestbeleid, een te kleine huiskavel, teveel arbeid nodig voor weiden, optimalisatie van veevoeding en optimalisatie van graslandgebruik.
- Melkveehouders die weiden hebben een positievere mening ten aanzien van het belang van beweiding dan zij die permanent opstallen. Verder blijkt de houding regionaal te verschillen: in het westen is men positiever ten aanzien van beweiding dan in het zuiden. Mogelijk spelen omgevingsfactoren hier een rol.

Karakteristieken per regio

Noord: Het 'gemiddelde melkveebedrijf' in regio Noord heeft een relatief groot melkquotum (627.000 kg) en relatief veel grond (54 ha); de veebezetting is gemiddeld. Veel grasland is beweidbaar (61%) en er wordt gemiddeld geweid 87%. De koeien die weiden lopen iets meer dan gemiddeld -dagen per jaar en uren per dag- in de wei: 2309 uur per jaar. De ondernemerstype in deze regio komen nauw overeen met de landelijke verdeling.

Oost: Het 'gemiddelde melkveebedrijf' in regio Oost wijkt weinig af van het gemiddelde van alle melkveebedrijven in Nederland. Het gemiddelde quotum ligt op 603.000 kg en telt 44 ha land. Het percentage melkkoeien met weidegang is ongeveer gemiddeld (86%) en de koeien die weiden lopen gemiddeld minder uren per dag buiten (9,8 uur per dag). In de regio Oost komen relatief veel traditionele ondernemers voor en minder dan gemiddeld zakelijke ondernemers.

Zuid: Het 'gemiddelde melkveebedrijf' in regio Zuid heeft ten opzichte van de andere regio's het grootste melkquotum (640.000 kg) en het kleinste areaal (beweidbaar) grasland (18 ha beweidbaar grasland van totaal 41 ha grond). De veebezetting op het beweidbare grasland is het hoogst van alle regio's (4,3 melkkoe per ha). In regio Zuid weiden relatief de minste koeien (73% van de koeien) en deze koeien weiden het minste uren per dag; (8,6 uur per dag). Deze regio telt een bovengemiddeld percentage overtuigde en relatief weinig traditionele ondernemers.

West: Het 'gemiddelde melkveebedrijf' in regio West heeft een relatief klein, maar wel het sterkst groeiend melkquotum, 515.000 kg (+7% ten opzichte van de nulmeting) en een gemiddeld grondoppervlak (45 ha). Er is veel beweidbaar grasland, met een lage veebezetting (2,3 koeien per ha beweidbaar grasland). Op vrijwel alle bedrijven (98%) lopen de koeien zomers in de wei en op veel bedrijven weiden de koeien dag en nacht; gemiddeld 13,5 uur per dag en ruim 2500 uur per jaar. Deze regio telt relatief weinig traditionele ondernemers.

3.2 Conclusies eindmeting ten opzichte van nulmeting

1. De trend naar permanent opstallen zet in 2007 niet door.

Op basis van 1-1,5 jaar is geen harde uitspraak te doen over een veranderende trend; wel constateren we dat bij de eindmeting weidegang op een vergelijkbaar niveau lag als bij de nulmeting. Dit kan een trendbreuk worden maar ook een eenmalig jaareffect zijn.

- Vrijwel gelijk percentage bedrijven met weidegang (12% van de bedrijven zonder weidegang in de eindmeting en de verwachting dat –ten opzichte van de nulmeting- in 2016 iets meer bedrijven weidegang hebben);
- Gelijkblijvend percentage koeien krijgt weidegang (16% van de melkkoeien permanent op stal in de eindmeting en een verwachting van 56% van de melkkoeien in 2016);
- Lichte stijging van het aantal dagen beweiding per jaar; daling van het aantal uren beweiding per dag.

2. De verschillen in beweiding tussen de regio's en bedrijfstypes zijn groot.

- De verschillen tussen bedrijven in de verschillende regio's zijn groot. Ook de ontwikkelingen verschillen van elkaar.
- Een gering percentage beweidbaar grasland wordt een groter probleem naarmate de melkveestapel op het bedrijf groeit. In de eindmeting is het percentage bedrijven met weidende koeien op een kleine huiskavel dan ook verder afgenomen.
- Door de stijgende melkproductie hebben steeds meer melkveebedrijven een productie hoger dan 9000 kg per koe. Dit productieniveau is geen grote beperking voor weidegang, nu blijkt dat weidegang op bedrijven met een melkproductie hoger dan 9000 kg per jaar is toegenomen.
- Meer melkveehouders met een melkrobot zien kans om hun koeien te weiden. Als een weiderobot een succes wordt, kan dit percentage verder toenemen.

3. Beweiding is ook onder moeilijke omstandigheden mogelijk.

Melkveehouders weiden hun melkkoeien op:

- 67% van de bedrijven met meer dan 750.000 kg quotum (was 66%);
- 79% van de bedrijven met een melkproductie meer dan 9000 kg per koe (was 69%);
- 45% van de bedrijven met minder dan 20% beweidbaar grasland (was 53%);
- 63% van de bedrijven met meer dan 110 koeien (was 67%);
- 61% van de bedrijven met een melkrobot (was 50%).

4. De beleving van melkveehouders ten aanzien van beweiding is sterk verschillend.

- Beweiders vinden dat de koe in de wei essentieel is voor een aantrekkelijk landschap (92%), opstallers zijn hiervan duidelijk minder overtuigd (55%). Dit laatste percentage was in de nulmeting aanzienlijk hoger (73%).
- Opstallers vinden minder dan in de nulmeting dat het verdwijnen van de koe uit de wei het imago van de sector verslechtert (nu 48% tegen 60% in de nulmeting).
- Ook beweiders zijn wat minder stellig geworden over permanent opstallen. Op de stelling 'het laatste wat ik wil is jaarrond opstallen' antwoordde 60% 'eens' tegen 72% in de nulmeting.
- Eensgezind zijn beweiders en opstallers in hun toegenomen overtuiging (van 52% naar 66%) over het feit dat het afschaffen van de melkquotering zal leiden tot minder weidegang.
- Opvallend is overigens de omslag in het denken over weidemelk; in de nulmeting, vlak voor de introductie van weidemelk van Campina, vond 56% van de beweiders en 17% van de opstallers dat hun melkverwerker weidemelk zou moeten aanbieden. Nu, na de introductie door zowel Campina als Friesland Foods geven respectievelijk 83% en 60% van de beweiders en opstallers aan het goed te vinden dat weidemelk wordt aangeboden.

5. Persoonlijke waarden van de melkveehouder spelen een belangrijke rol bij het maken van keuzes op het bedrijf.

1. Relatief veel voorkomend zijn de genietende en traditionele ondernemers (ieder ongeveer 1/3 van alle melkveehouders). Minder vaak voorkomend zijn de zakelijke en overtuigde ondernemers (respectievelijk 21 en 14%). Opvallend is dat in de regio Oost minder zakelijke, maar meer traditionele ondernemers voorkomen.

In Zuid komen relatief meer overtuigde ondernemers voor en in Zuid en West zijn relatief weinig traditionele ondernemers.

- Overigens lijken de persoonlijke waarden niet direct invloed te hebben op weidegang, maar mogelijk meer op factoren die weidegang beïnvloeden.

6. Naamsbekendheid van 'Koe & Wij' is zeer groot. Bijdrage van LNV in bewustwording belangrijk.

- De naamsbekendheid van het project 'Koe & Wij' is groot; 88% van de respondenten in het onderzoek zeggen (de naam van) het project te kennen.
- De bekendheid is met name te danken aan artikelen in de vakpers (70%). 9% van de respondenten gaf aan een bijeenkomst van het project te hebben bezocht en nog eens 7% las informatie over het project op internet.
- Uit het verschil tussen de 9% van de melkveehouders die aangeeft een bijeenkomst te hebben bezocht (± 1800 in heel Nederland) en de 7200 ondernemers die op bijeenkomsten aanwezig waren, valt af te leiden dat niet bij alle bijeenkomsten het project Koe & Wij als afzender duidelijk in beeld is geweest.
- Bijna 1 op de 5 respondenten gaf aan beter geïnformeerd te zijn of bewuster te zijn geworden van het project. Slecht 1% van de respondenten zei dat het project ook daadwerkelijk tot een andere keuze heeft geleid.
- Melkveehouders waarderen de bijdrage van LNV aan bewustwording rondom weidegang. Driekwart van de melkveehouders vindt het (een beetje of heel) belangrijk dat LNV hieraan geld uitgeeft.

3.3 Aanbevelingen

Continueer monitoring

De trend naar meer opstallen lijkt in 2007 niet door te zetten en de geënquêteerde melkveehouders verwachten dat weidegang in de nabije toekomst verder terugloopt. Of er sprake is van stabilisatie en daarmee een trendbreuk zal de komende jaren moeten blijken door voortzetting van de monitoring.

De verschillende regio's van Nederland lijken zich verschillend te ontwikkelen. Niet alleen de feitelijke ontwikkeling met betrekking tot weidegang dient gevolgd te worden, maar ook de voor weidegang cq permanent opstallen belangrijke factoren zoals hoge melkproductie, weinig beweidbaar grasland, grote koppel en melkrobot.

Focus meer op regio Noord

Gezien de resultaten van de eindmeting, de huidige bedrijfsontwikkelingen en de voor weidegang beperkende factoren, kan in met name regio Noord weidegang de komende jaren sterk terug lopen. Extra alertheid op de ontwikkelingen in deze regio is daarom gewenst.

Focus op bedrijven rond belangrijke ontwikkelingsmomenten

Een aantal beslissingen in de bedrijfsontwikkeling zijn (sterk) bepalend voor de mogelijkheden om te (kunnen) weiden in de toekomst. Deze beslissingen worden vaak genomen op duidelijk aan te wijzen momenten. Daarbij valt bijvoorbeeld te denken aan een bedrijfsovername, de bouw van een nieuwe stal en/of sterke uitbreiding van het bedrijf. Juist op die momenten dienen weloverwogen keuzes te worden gemaakt tussen weiden of opstallen. Daarna staat deze beslissing voor een groot aantal jaren want het is vaak moeilijk deze terug te draaien. Melkveehouders die voor een voor weidegang cq permanent opstallen bepalende keuze staan, dienen de consequenties van deze beslissing goed te kunnen overzien.

Leer jonge ondernemers de waarde van weidegang

Uit de eindmeting blijkt opnieuw dat relatief veel jonge melkveehouders hun koeien permanent op stal houden. Nader onderzoek naar de achtergrond hiervan (bijv. kennis, ervaring, scholing, groepsgedrag met andere jonge melkveehouders en afzetten tegen bedrijfshoofd) is gewenst om gerichte acties te kunnen ondernemen richting deze groep.

Bevorder productdifferentiatie voor meer draagvlak

Het leiderschap dat zuivelondernemingen als CONO, CZ Rouveen, Campina en Friesland Foods hebben getoond door weidemelk extra te betalen en weidezuivel aan te bieden aan de retail, heeft groot draagvlak onder melkveehouders. Dit biedt wellicht kansen voor verdergaande productiedifferentiatie als weidetoetjes en weidekaas.

Maak in relevante beleidsthema's een duidelijke relatie met weidegang

Belangrijke thema's die gerelateerd zijn aan weidegang cq permanent opstallen zijn ammoniakemissie, landschap (incl. weidevogels) en dierenwelzijn. Herijking van het ammoniakbeleid kan opnieuw een signaal geven dat met weidegang en een uitgekende voeding de emissie (sterk) is te beperken. Koeien in de wei zijn essentieel voor een aantrekkelijk landschap, vindt 88% van de melkveehouders. Bij de ontwikkeling, implementatie en communicatie van het beleid met betrekking tot ammoniak, landschap, weidevogels en dierenwelzijn, dient het positieve aspect van weidegang nadrukkelijk in beeld te zijn.

Bijlage 1 Vragenlijst

Inleiding voor het telefoonteam

Doel enquête

Inzicht in het bewustzijn en de houding t.o.v. beweiding om hiermee het project Koe & Wij te kunnen monitoren (en evalueren). Tevens kan uit de resultaten geleerd worden voor de aanpak in het vervolgtraject.

Uitvoering

De telefonische enquêtes worden, evenals de nulmeting, uitgevoerd door R&M matrix in Maastricht. De enquêtes worden gehouden onder 600 melkveehouders met een proportionele verdeling over de regio's noord, oost, zuid en west. De regio's worden ingedeeld naar CBS-regio's. De indeling naar regio die CBS hanteert is als volgt:

- Noord: Groningen, Friesland, Drenthe
- Oost: Overijssel, Flevoland, Gelderland
- West: Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland
- Zuid: Brabant en Limburg

In deze regio's zullen we respectievelijk 150, 225, 125 en 100 melkveehouders met ten minste 25 melk- en of kalfkoeien enquêteren. Deze aantallen zijn een proportionele verdeling per regio op basis van aantallen bedrijven uit CBS-statistieken.

Bij het uitvoeren van de enquêtes wordt eerst geput uit de adressenlijst van respondenten uit de nulmeting. We hebben die destijds de vraag gesteld of ze in de eindmeting opnieuw zouden willen meewerken. Hierop reageerde 98% positief. Op basis van de responsnummers kunnen de individuele respondenten uit de twee metingen worden gekoppeld, zodat houdingsveranderingen direct zijn terug te leiden.

Om aan de uiteindelijke streefaantallen te kunnen komen zullen ook nieuwe respondenten worden benaderd.

Looptijd onderzoek en analyse

De programmering van de vragenlijst en de telefonische activiteiten vindt plaats in de weken 6-9. Vanaf week 9 zal gewerkt worden aan de analyse van de resultaten.

De analyse van resultaten zal op een vergelijkbare wijze plaatsvinden als die van de nulmeting. Uiteraard zal aanvullend een vergelijking gemaakt worden van de gegevens uit de eindmeting met die uit de nulmeting. Ook zal er extra aandacht zijn voor persoonlijke waarden en waar mogelijk voor regionale accenten hierin. Voor de analyse zal gebruik worden gemaakt van het programma SPSS. De analyse zal plaatsvinden in de weken 9-11.

Inleiding voor respondenten

Hallo ik ben en bel namens het project Koe & Wij. Dit project richt zich op de achtergronden waarom weidegang plaatsvindt en hoe melkveehouders een bewuste keuze kunnen maken voor beweiden of opstallen. Mag ik u wat vragen stellen? Het kost u ongeveer 15 minuten.

1 Achtergrondvariabelen

V1_1 Wat is uw leeftijd [_____] jaar (<50 jaar, naar vraag 1_4)

V1_2 Heeft u een opvolger?

- Ja
- Nee
- Misschien
- Weet niet

PROG: BIJ VRAAG 1_4 T/M 1_9 ALLE HECTARES EN KG AFRONDEN NAAR HELE GETALLEN, DUS GEEN DECIMALLEN!

V1_4 Wat is uw melkquotum (incl. lease)? [_____] kg melk per jaar

V1_5 Hoeveel melkkoeien heeft uw bedrijf? [_____] melkkoeien (excl. Jongvee)

V1_6 Wat is de gemiddelde productie per koe? [_____] in kg of liter per jaar

V1_7 Hoeveel hectare grond heeft u in gebruik (eigendom en pacht)? [_____] hectare

V1_8 Hoeveel hectare hiervan is grasland? [_____] hectare

V1_9 Hoeveel hectare van uw grasland is beweidbaar door melkkoeien? [_____] hectare

V1_10 Welke grondsoort heeft het grootste deel van uw grasland?

(1 antwoord mogelijk)

- Zand
- Klei
- Veen
- Löss
- Klei op veen
- Anders namelijk.....

V1_12 Melkt u met een melkrobot?

- Ja
- Nee

V1_13 In welke fase van bedrijfsontwikkeling zit u? (1 antwoord mogelijk, kies het antwoord dat uw situatie het beste beschrijft)

- Ik ben bezig met overname van het bedrijf van mijn ouders
- Ik heb het bedrijf de laatste 5 jaar overgenomen
- Ik ben bezig met het continueren of ontwikkelen van het bedrijf
- Ik ben bezig met overname van het bedrijf door mijn opvolger(s)
- Ik ben bezig met bedrijfsbeëindiging
- Anders, nl

2 Beweiding

- V2_1 Past u beweiding toe (*één antwoord mogelijk*)
- Nee (ga naar vraag 2_17)
 - Ja, alleen melkkoeien (ga naar vraag 2_2)
 - Ja, alleen jongvee (ga naar vraag 2_17)
 - Ja, zowel melkkoeien als jongvee (ga naar vraag 2_2)
 - Anders, namelijk.. (ga naar vraag 2_22)

VRAGEN VOOR MELKKOE BEWEIDERS

- V2_2 Hoeveel dagen per jaar lopen uw melkkoeien gemiddeld buiten? [___]
(1 getal)
- V2_3 Hoeveel uren per dag lopen uw melkkoeien gemiddeld buiten? [___]
(1 getal)
- NV2_4 Wanneer weidt u de koeien?
- Dag en nacht
 - Alleen overdag
 - Alleen 's nachts
- V2_5 Welk beweidingssysteem past u het meest toe? (*1 antwoord mogelijk*)
- Omweiden (2-10 dagen)
 - (Modern) standweiden 4-8 weken per perceel
 - Rantsoenweiden (draadje verzetten)
 - Stripgrazen (draadje voor en achter telkens verzetten)
 - Anders, namelijk....
- V2_6 Is het gemiddelde aantal **dagen** per jaar dat u de melkkoeien weidt in de afgelopen 5 jaar afgenomen of toegenomen? (*één antwoord mogelijk*)
- Afgenomen
 - Hetzelfde gebleven
 - Toegenomen
- V2_9 Is het gemiddelde aantal **uren** per dag dat u de melkkoeien weidt in de afgelopen 5 jaar afgenomen of toegenomen? (*één antwoord mogelijk*)
- Afgenomen
 - Hetzelfde gebleven
 - Toegenomen
- NV2_9B Is de totale hoeveelheid tijd dat de melkkoeien worden geweid in uren per jaar in de afgelopen 5 jaar afgenomen of toegenomen? (*één antwoord mogelijk*)
- Afgenomen (ga naar vraag 2_10)
 - Hetzelfde gebleven (ga naar vraag 2_12)
 - Toegenomen (ga naar vraag 2_11)
- V2_10 Waarom is het aantal uren beweiding op uw bedrijf afgenomen? Geef u s.v.p. de belangrijkste reden hiervoor. (*Zelf laten noemen, slechts één antwoord mogelijk*)
- Koppel is te groot
 - Huiskavel te klein
 - Kost teveel arbeid
 - Mestbeleid
 - Optimalisatie voeding

Optimalisatie graslandgebruik

Anders, namelijk.....

(Ga door naar vraag 2_12)

V2_11 Waarom is het aantal uren beweiding op uw bedrijf toegenomen? Geeft u s.v.p. de belangrijkste reden hiervoor *(Zelf laten noemen, slechts één antwoord mogelijk)*

Door ruilverkaveling

Aankoop grond

In verband met de kosten

Vanwege diergezondheid

Omschakeling naar biologisch

Anders, namelijk.....

V2_12 Wat is uw verwachting voor over acht jaar (2016)? Worden uw koeien dan meer of minder geweid?

Meer (ga naar vraag 2_14)

Gelijk aan nu (ga naar vraag 2_14)

Minder

Niet meer weiden

Weet niet (ga naar 2_14)

V2_13 Waarom verwacht u dat beweiding van uw koeien terug zal lopen? Geeft u s.v.p. de belangrijkste reden hiervoor *(Zelf laten noemen, slechts één antwoord mogelijk)*

Kostprijs kan alleen naar beneden door opstallen

Koppel wordt te groot

Melkrobot (wordt) aangeschaft

Huiskavel te klein

Mestbeleid

Optimalisatie voeding

Optimalisatie graslandgebruik

Anders, namelijk.....

V2_14 Geef een schatting: hoeveel dagen per jaar en uren per dag worden de melkkoeien op uw bedrijf in 2016 geweid?

[_____] dagen per jaar

[_____] uren per dag

Anders, namelijk....

NV2_14B Hoeveel melkkoeien verwacht u in dat jaar op uw bedrijf te hebben?

....

V2_15 Ondervindt u momenteel problemen met weidegang?

Ja

Nee (ga naar vraag 2_22)

V2_16 Wat is het belangrijkste probleem dat u momenteel ondervindt met beweiding? *(Zelf laten noemen, slechts één antwoord mogelijk)*

Huiskavel te klein

Kost teveel arbeid

Mestbeleid

- Graskwaliteit
- Optimalisatie graslandgebruik
- Weersinvloeden op koeien/ melkproductie
- Anders, namelijk.....

verder met vraag 2_22

VRAGEN GEEN BEWEIDERS/ ALLEEN JONGVEEBEWEIDERS

Manon: vraag 2_1 is code 1 of 3

V2_17 Waarom weidt u uw melkkoeien niet meer? Geeft u s.v.p. de belangrijkste reden hiervoor (*Zelf laten noemen, slechts één antwoord mogelijk*)

- Koppel is te groot
- Melkrobot aangeschaft
- Huiskavel te klein
- Kost teveel arbeid
- Mestbeleid
- Optimalisatie voeding
- Gemak
- Gelijkmatige melkproductie
- Anders, namelijk.....

V2_18 In welk jaar heeft u uw melkkoeien permanent opgesteld?

.....

V2_19 Heeft het permanent opstallen effect gehad op uw melkkoeien?

- Ja
- Nee (ga naar vraag 2_21)

V2_20 Wat was het belangrijkste effect? (*één antwoord mogelijk*)

- Hogere productie
- Meer constante productie
- Betere gezondheid van melkkoeien
- Anders, namelijk.....

V2_21 Denkt u dat u in de toekomst uw melkkoeien weer zult weiden?

- Ja
- Nee
- Misschien
- Weet niet (ga naar vraag 2_22)

Waarom wel/niet?

[_____]

PROG: aan iedereen stellen

V2_22 Welk percentage van het totale aantal melkkoeien in Nederland loopt naar uw verwachting in 2016 buiten? [____]%

Persoonlijke waarden van weidegang

Geef voor elke stelling een rapportcijfer (1-10), waarbij een 10 helemaal eens betekent en een 1 helemaal oneens.

PROG: STELLINGEN IN WILLEKEURIGE VOLGORDE VOORLEGGEN.

NV2_23A Ik zorg goed voor mijn koeien, want dan produceren zij meer melk en dalen mijn kosten.

....

NV2_23B Ik zorg goed voor mijn koeien want daar beleef ik plezier aan.

....

NV2_23C Ik zorg goed voor mijn koeien anders was ik geen boer geworden.

....

NV2_23D Ik ga op een fatsoenlijke manier met mijn koeien om, omdat het levende wezens zijn.

....

NV2_23E Voordat ik een besluit neem op mijn bedrijf, zorg ik voor een economische doorrekening.

....

NV2_23F Mijn inkomen uit het bedrijf is hoog genoeg als ik met mijn gezin de dingen kan doen die wij willen doen.

....

NV2_23G Ik streef naar kostprijsverlaging door een geleidelijke groei van mijn bedrijf.

....

NV2_23H Ik weet heel goed waar ik met mijn bedrijf naar toe wil, en daar ga ik voor.

....

NV2_23I Arbeid kost geld en daarom wil ik een zo hoog mogelijke arbeidsproductiviteit.

....

NV2_23J Elke dag heb ik plezier in mijn werk en daarom vind ik het niet zo belangrijk dat ik veel moet werken.

....

NV2_23K Als er teveel werk op mijn bedrijf is voor mij en mijn gezin, huur ik hulp van buiten in.

....

NV2_23L Ik vind dat melkveehouders harder werken dan andere ondernemers.

....

3 Mening over beweiding

V3_1 Vindt u het weiden van melkkoeien belangrijk?

Ja (ga naar vraag 3_2)

Nee (ga naar vraag 3_5)

Weet niet/ geen mening (ga naar vraag 3_5)

V3_2 Waarom vindt u het weiden van melkkoeien **belangrijk**? (*Spontaan en stimuleren tot meer antwoorden, meerdere antwoorden mogelijk*)

Voor het imago van de sector

Voor de gezondheid van de melkkoeien (minder klauwproblemen)

Voor het welzijn van de melkkoeien (natuurlijk gedrag)

Voor een betere kwaliteit melk

Voor een hogere melkprijs

Voor lagere kosten

Voor een betere benutting van het gras

- Voor het milieu
- Voor het plezier / arbeidsvreugde
- Voor gemak en minder arbeid
- Voor het landschap en mooi gezicht
- De koe hoort in de wei

V3_3 Wat is er volgens u nodig om melkkoeien ook in de toekomst te kunnen laten weiden? (*Spontaan en stimuleren tot meer antwoorden, meerdere antwoorden mogelijk*)

- Ander mestbeleid
- Hogere melkprijs
- Inkomensvergoeding
- Subsidie op weidegang
- Meer percelen dichtbij bedrijf (meer huiskavels)
- Koppels niet te groot
- Anders, namelijk...

3.5 Stellingen

Wij willen u uw mening vragen over zaken rond het weiden van melkkoeien door u een aantal stellingen voor te leggen. Deze kunt u beantwoorden met eens, oneens, geen mening.

(Maatschappelijk/landschap)

V3_5A1 De koe in de wei is essentieel voor een aantrekkelijk landschap

- Eens Oneens Geen mening

V3_5A2 Als ik 1 cent meer zou krijgen voor een liter melk, dan houd ik mijn koeien in de wei

- Eens Oneens Geen mening

V3_5A3 De overheid moet subsidie geven voor het weiden van koeien, we leveren hiermee een dienst aan de samenleving

- Eens Oneens Geen mening

V3_5A4 Het verdwijnen van de koe uit de wei verslechtert het imago van de sector

- Eens Oneens Geen mening

V3_5A5 Het laatste wat ik wil is mijn koeien jaarrond opstallen.

- Eens Oneens Geen mening

(Weidegang en arbeid)

V3_5B1 Weidegang kost meer arbeid dan permanent opstallen

- Eens Oneens Geen mening

V3_5B2 Ik kan mijn arbeid veel efficiënter inzetten als ik mijn koeien weidt.

- Eens Oneens Geen mening

NV3_5B3 De koeien opstallen is voor mij gemakkelijker dan ze weiden.

- Eens Oneens Geen mening

(Kostprijs)

V3_5C1 Om de kostprijs te verlagen is het beter om koeien op stal te houden
 Eens Oneens Geen mening

V3_5C2 Door weidegang bespaar ik veel kosten op diergezondheid
 Eens Oneens Geen mening

V3_5C3 Afschaffing van de melkquotering leidt tot minder weidegang
 Eens Oneens Geen mening

NV3_5C4 Het is goed dat melkverwerkers weidemelk aanbieden
 Eens Oneens Geen mening

(Milieu)

V3_5D1 Voor het milieu is het beter koeien op te stallen.
 Eens Oneens Geen mening

V3_5D2 Koeien op stal is positief voor de emissie van ammoniak.
 Eens Oneens Geen mening

V3_5D3 Bij weidegang zijn de verliezen van nitraat en fosfaat veel groter.
 Eens Oneens Geen mening

(Dierenwelzijn, gezondheid)

V3_5E1 De koeien willen het liefste naar buiten.
 Eens Oneens Geen mening

V3_5E2 Koeien in de wei zijn gezonder.
 Eens Oneens Geen mening

V3_5E3 Als ik een koe was, wist ik het wel: 'lekker op stal'
 Eens Oneens Geen mening

V3_5E4 Tochtigheid is in de wei gemakkelijker waar te nemen.
 Eens Oneens Geen mening

V3_5E5 Koeien kunnen op stal op een betonnen vloer, goed uit de voeten.
 Eens Oneens Geen mening

(Eigen invloed/verantwoordelijkheid/zeggingskracht in teruglopen beweiding)

V3_5F1 Elk voorjaar maak ik de afweging of weidegang dan wel permanent opstallen voor mijn bedrijf de beste keuze is.
 Eens Oneens Geen mening

V3_5F2 In de afgelopen 5 jaar heb ik mij laten adviseren over het meest optimale beweidingssysteem.
 Eens Oneens Geen mening

V3_5F3 Als melkveehouder heb ik weinig invloed op het wel of niet weiden van mijn melkkoeien. Dat wordt in de markt bepaald.
 Eens Oneens Geen mening

- V3_5F4 Ik vind het vervelend dat anderen zich bemoeien met mijn keuze voor wel of geen beweiding.
 Eens Oneens Geen mening
- V3_5F5 Ik draag, met mijn bedrijf, bij aan een positief imago van de sector.
 Eens Oneens Geen mening
- V3_5F6 Ik vind dat het voor het imago van de sector niet uitmaakt of ik op mijn bedrijf de koeien laat weiden.
 Eens Oneens Geen mening

4 Bekendheid met project Koe & Wij

- V4_1 Herkent u de naam van het project Koe & Wij?
 Ja (ga door naar vraag 4_2)
 Nee (ga door naar vraag 4_4)
- NV4_2 Wat hebt u de afgelopen 2 jaar van het project gemerkt?
 Artikelen gelezen
 Bijeenkomsten bezocht
 Informatie op internet gevolgd
 Anders namelijk,...
- NV4_3 Heeft het project Koe & Wij effect gehad op uw mening over beweiden of opstallen?
 Ja, mijn keuze is veranderd
 Ja, ik ben me meer bewust geworden, maar mijn keuze is niet veranderd
 Ik ben beter geïnformeerd over opstallen en weidegang
 Nee, het project heeft geen effect op mij gehad
- NV4_4 Hoe belangrijk vindt u het dat het ministerie van LNV geld besteedt aan bewustwording rondom weidegang?
 Heel belangrijk
 Een beetje belangrijk
 Niet belangrijk, omdat.....
- NV4_5 Heeft u in maximaal één zin nog een opmerking over Koe & Wij?

Hartelijk dank voor uw deelname. De resultaten van deze enquête worden gepubliceerd in vakbladen, op open dagen, in studiegroepen en op de website www.koewij.nl.

Bijlage 2 Ondernemerstypen _____

De zakelijke ondernemer (economie, cijfers, ondernemerschap)

De zakelijke ondernemer houdt rekening met de maatschappij vanuit zakelijke overwegingen. Hij is bereid aanpassingen te doen als de markt ervoor betaalt.

Diergezondheid en dierenwelzijn zijn belangrijk omdat dit de productie ten goede komt.

De zakelijke melkveehouder vindt zichzelf meer ondernemer dan boer. Hij vindt inkomen belangrijker dan arbeidsvreugde.

De afweging om de koeien al dan niet te laten weiden is doorgaans een economische.

De koeien opstallen is voor de zakelijke ondernemer zeker een optie. Beslissingen worden genomen op basis van cijfers, niet op gevoel.

Enkele uitspraken:

'Als je twee ton hebt, kun je ook wel weer twee ton bijlenen.'

'Op gebied van efficiëntie kunnen 'koeienboeren' nog een hoop leren.'

'Getallen liegen niet.'

Sturen:

Aansluiten bij economische afwegingen, dan is er veel mogelijk. Bij deze ondernemer is sturing met name mogelijk op de ratio, minder op gevoel.

De genietende ondernemer (plezier, genieten, gemak)

De genietende ondernemer redeneert vooral vanuit zichzelf. Besluiten die hij neemt

moeten vooral ook passen bij datgene waar hij zelf plezier in heeft. Hoe wil ik het hebben en hoe kan ik dat realiseren terwijl ik er ook nog een boterham aan verdien.

Ook dingen buiten het bedrijf zijn belangrijk voor deze ondernemer; de maatschappij speelt een rol bij de bedrijfsbeslissingen.

De genietende melkveehouder is meer boer dan ondernemer. Hij vindt arbeidsvreugde belangrijker dan een hoog inkomen. 'Genieten', 'plezier' en 'mooi gezicht' zijn woorden die we bij deze ondernemers vaak tegenkomen.

Opvallend is ook dat in deze groep veel boeren zitten zonder opvolger. Ze hebben het bedrijf omdat ze er plezier in hebben, niet voor de financiën.

De afweging om de koeien al dan niet te laten weiden komt doorgaans voort uit niet-economische afweging, zoals genieten van de koe in de wei, of juist meer gemak met de koe op stal.

Enkele uitspraken:

'Als de koeien niet meer naar buiten mogen, dan stop ik ermee.'

'Geld is niet belangrijk. Als ik het belangrijk had gevonden had ik een paar jaar geleden m'n quotum moeten verkopen.'

'Boer zijn is geen wedstrijd.'

'Ik ben een dorpsmens; als het hier niet meer gaat, ga ik liever wat anders doen.'

Sturen:

Aansluiten bij wensen van ondernemer op persoonlijk vlak. Daarbij speelt het gevoel dat hij bij een beslissing heeft een belangrijke rol.

De traditionele ondernemer (gewoonte, gemak, zekerheid)

De traditionele ondernemer is gericht op het in stand houden van het bedrijf zonder grote wijzigingen door te voeren. Hij zet de bedrijfsvoering na overname van zijn ouders op dezelfde manier voort, en voert alleen wijzigingen door om aan 'deze tijd' te voldoen. Hij is sterk gebonden aan een vaste plek of omgeving. Veranderingen zijn mogelijk binnen de randvoorwaarden van het huidige bedrijf of de huidige locatie. Hij laat zich met name leiden door gewoonte, intuïtie en praktijkverhalen. Productie is belangrijk, maar het bedrijf is niet gericht op een vaste koers van uitbreiding of optimalisatie. De afweging om de koeien binnen dan wel buiten te houden is doorgaans een economische en arbeidstechnische afweging. Ook de rol van de 'omgeving', de mensen die dicht om het bedrijf staan, is van belang. Deze ondernemer is gevoelig voor de mening van de adviseurs en bureaus. De maatschappij is niet belangrijk in het maken van afwegingen.

Enkele uitspraken:

'Ik geloof niet dat wij vervuilers zijn.'

'Ik wil bij de 'blijvers' horen.'

'De dierenrechtendiscussie is een onzindiscussie; uiteindelijk wordt alles door de markt bepaald.'

'Ik wil minimaal een gemiddeld bedrijf hebben, met een bovengemiddeld inkomen.'

'Als je hier brood hebt, hoef je voor beleg niet naar het buitenland te gaan.'

Sturen:

Voor sturing zijn goede voorbeelden nodig en argumenten om zaken anders te gaan aanpakken. Sluit aan bij eventuele problemen die er zijn op het bedrijf om veranderingen aantrekkelijk te maken. Bij het gebruiken van voorbeelden is het van belang om voorbeelden uit de directe omgeving te kiezen, die nauw aansluiten bij belevingswereld van deze ondernemer.

De overtuigde ondernemer

De overtuigde ondernemer maakt zijn keuzes vanuit een bepaalde overtuiging. Dat kan een religieuze overtuiging zijn, maar ook een ervaring vanuit het verleden. Soms zijn deze overtuigingen minder direct te herleiden en zijn ze meer gerelateerd aan opvoeding.

De overtuigde ondernemer staat open voor innovatie, zolang daarmee geen conflict ontstaat met zijn persoonlijke normen en waarden. Met name daar waar het de kwaliteit van het product, het dierenwelzijn of de contacten met de samenleving betreft.

Welzijn en gezondheid van het dier staan voor deze ondernemer boven de productie. Opvallend is dat opstallen voor deze groep uit persoonlijke overtuiging over het algemeen eigenlijk geen optie is.

Arbeidsvreugde staat boven een hoog inkomen, maar normen/principes staan helemaal bovenaan.

Enkele uitspraken:

'Of zo, of niet.'

'Boeren klagen teveel; andere ondernemers moeten ook aan normen voldoen.'

Sturen:

Sturen op deze bedrijven is moeilijk. Sluit aan bij de normen die er zijn. Zoek vanuit die normen gezamenlijk met de ondernemer naar ontwikkelingen.

Bijlage 3 Resultaten van stellingen _____

1. De koe in de wei is essentieel voor een aantrekkelijk landschap.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	88 (89)	92 (92)	55 (73)
Oneens	11 (10)	7 (7)	41 (25)
Geen mening	1 (1)	1 (1)	4 (2)
Totaal	100%	100%	100%

2. Ik vind dat het voor het imago van de sector niet uitmaakt of ik op mijn bedrijf de koeien laat weiden.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	27 (27)	22 (23)	66 (56)
Oneens	70 (69)	76 (74)	32 (39)
Geen mening	3 (4)	2 (3)	2 (5)
Totaal	100%	100%	100%

3. De overheid moet subsidie geven voor het weiden van koeien, we leveren hiermee een dienst aan de samenleving.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	55 (56)	57 (59)	36 (34)
Oneens	41 (40)	38 (37)	60 (62)
Geen mening	3 (4)	2 (4)	4 (4)
Totaal	100%	100%	100%

4. Het verdwijnen van de koe uit de wei verslechtert het imago van de sector.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	84 (86)	89 (90)	48 (60)
Oneens	13 (12)	9 (8)	41 (35)
Geen mening	3 (2)	2 (2)	11 (5)
Totaal	100%	100%	100%

5. Het laatste wat ik wil is mijn koeien jaarrond opstallen.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	55 (65)	60 (72)	18 (15)
Oneens	42 (33)	37 (25)	81 (84)
Geen mening	3 (2)	3 (3)	1 (1)
Totaal	100%	100%	100%

6. Weidegang kost meer arbeid dan permanent opstallen.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	52 (48)	48 (42)	84 (82)
Oneens	41 (46)	46 (51)	10 (14)
Geen mening	7 (6)	7 (7)	7 (4)
Totaal	100%	100%	100%

7. Ik kan mijn arbeid veel efficiënter inzetten als ik mijn koeien weidt.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	31 (37)	35 (42)	4 (4)
Oneens	62 (56)	57 (51)	95 (92)
Geen mening	7 (7)	8 (7)	1 (4)
Totaal	100%	100%	100%

8. Om de kostprijs te verlagen is het beter om koeien op stal te houden.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	35 (36)	31 (32)	66 (63)
Oneens	53 (54)	58 (59)	14 (25)
Geen mening	12 (9)	11 (9)	21 (11)
Totaal	100%	100%	100%

9. Door weidegang bespaar ik veel kosten op diergezondheid.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	63 (63)	70 (70)	14 (18)
Oneens	31 (33)	24 (26)	81 (77)
Geen mening	6 (4)	6 (4)	6 (5)
Totaal	100%	100%	100%

10. Afschaffing van de melkquotering leidt tot minder weidegang.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	66 (52)	64 (50)	81 (62)
Oneens	24 (32)	25 (33)	14 (24)
Geen mening	11 (17)	12 (17)	6 (14)
Totaal	100%	100%	100%

11. Het is goed dat mijn melkverwerker weidemelk aanbiedt. (Mijn melkverwerker moet weidemelk gaan aanbieden.)

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	80 (51)	83 (56)	60 (17)
Oneens	17 (43)	14 (39)	36 (71)
Geen mening	4 (6)	3 (5)	4 (12)
Totaal	100%	100%	100%

12. Als ik 1 cent meer zou krijgen voor een liter melk, dan houd ik mijn koeien in de wei.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	57 (74)	64 (81)	10 (33)
Oneens	40 (22)	33 (17)	89 (58)
Geen mening	3 (4)	3 (3)	1 (9)
Totaal	100%	100%	100%

13. Voor het milieu is het beter koeien op te stallen.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	47 (45)	42 (39)	82 (81)
Oneens	43 (46)	48 (53)	4 (6)
Geen mening	10 (9)	10 (8)	14 (13)
Totaal	100%	100%	100%

14. Koeien op stal is positief voor de emissie van ammoniak.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	50 (53)	46 (50)	75 (73)
Oneens	33 (32)	36 (36)	11 (5)
Geen mening	18 (15)	18 (14)	14 (22)
Totaal	100%	100%	100%

15. Bij weidegang zijn de verliezen van nitraat en fosfaat veel groter.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	65 (66)	61 (63)	89 (85)
Oneens	20 (23)	23 (26)	1 (6)
Geen mening	15 (11)	16 (11)	10 (9)
Totaal	100%	100%	100%

16. De koeien willen het liefst naar buiten.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	80 (84)	86 (90)	41 (43)
Oneens	15 (12)	11 (7)	45 (46)
Geen mening	5 (4)	4 (3)	14 (11)
Totaal	100%	100%	100%

17. Koeien in de wei zijn gezonder.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	60 (62)	66 (69)	14 (18)
Oneens	32 (32)	26 (25)	80 (76)
Geen mening	8 (6)	8 (6)	7 (6)
Totaal	100%	100%	100%

18. Als ik een koe was, wist ik het wel: 'lekker op stal'.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	17 (16)	11 (10)	60 (57)
Oneens	75 (78)	82 (85)	26 (28)
Geen mening	8 (6)	7 (5)	14 (15)
Totaal	100%	100%	100%

19. Tochtigheid is in de wei gemakkelijker waar te nemen.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	64 (66)	67 (70)	40 (41)
Oneens	33 (32)	29 (28)	60 (54)
Geen mening	4 (2)	4 (2)	0 (5)
Totaal	100%	100%	100%

20. Koeien kunnen op stal op een betonnen vloer, goed uit de voeten.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	53 (50)	52 (47)	62 (71)
Oneens	42 (45)	44 (48)	32 (21)
Geen mening	5 (5)	5 (5)	7 (8)
Totaal	100%	100%	100%

21. Elk voorjaar maak ik de afweging of weidegang dan wel permanent opstallen voor mijn bedrijf de beste keuze is.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	14 (16)	15 (17)	8 (14)
Oneens	85 (83)	84 (83)	90 (86)
Geen mening	1 (1)	2 (1)	1 (0)
Totaal	100%	100%	100%

22. In de afgelopen 5 jaar heb ik mij laten adviseren over het meest optimale beweiding-systeem.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	21 (24)	23 (26)	10 (13)
Oneens	77 (75)	76 (73)	89 (86)
Geen mening	1 (1)	1 (1)	1 (1)
Totaal	100%	100%	100%

23. Als melkveehouder heb ik weinig invloed op het wel of niet weiden van mijn melkkoeien. Dat wordt in de markt bepaald.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	17 (25)	16 (25)	23 (29)
Oneens	79 (72)	80 (73)	71 (65)
Geen mening	4 (3)	4 (2)	6 (1)
Totaal	100%	100%	100%

24. Ik vind het vervelend dat anderen zich bemoeien met mijn keuze voor wel of geen beweiding.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	58 (62)	58 (61)	55 (67)
Oneens	37 (35)	37 (36)	41 (29)
Geen mening	5 (3)	5 (3)	4 (4)
Totaal	100%	100%	100%

25. Ik draag, met mijn bedrijf, bij aan een positief imago van de sector.

In %	Gemiddeld	Beweiders	Niet beweiders
Eens	97 (97)	98 (98)	93 (91)
Oneens	1 (2)	1 (1)	6 (6)
Geen mening	2 (1)	2 (1)	1 (3)
Totaal	100%	100%	100%

